

ROZSTRZYGNIĘCIA SĄDOWE W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

redakcja naukowa Maciej Rzewuski

Jacek Barczewski, Arkadiusz Bieliński, Joanna May
Magdalena Rzewuska, Maciej Rzewuski, Karolina Ziemianin

Wolters Kluwer

ROZSTRZYGNIECIA SĄDOWE W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

redakcja naukowa Maciej Rzewuski

Jacek Barczewski, Arkadiusz Bieliński, Joanna May
Magdalena Rzewuska, Maciej Rzewuski, Karolina Ziemianin

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2021

SERIA **MONOGRAFIE**

Stan prawny na 1 stycznia 2021 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Tadeusz Wiśniewski

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne

Katarzyna Świerk-Bożek

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne rozdziały napisali:

Jacek Barczewski – III, X, XVI

Arkadiusz Bieliński – IV, IX, XV

Joanna May – II, VII, XVII

Magdalena Rzewuska – VI, XIII, XVIII

Maciej Rzewuski – V, XI, XII

Karolina Ziemianin – I, VIII, XIV

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8223-651-4

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
Wprowadzenie	17
Rozdział I	
Zasady orzekania	21
1. Uwagi wprowadzające	21
2. Podstawowe zasady orzekania	22
3. Szczególne reguły orzekania	34
Rozdział II	
Wyroki sądu pierwszej instancji	47
1. Istota i charakter wyroku	47
2. Klasyfikacja wyroków	57
3. Rodzaje wyroków z uwzględnieniem zakresu rozstrzygnięcia	59
3.1. Wyrok częściowy	59
3.2. Wyrok wstępny	66
3.3. Wyrok końcowy	72
3.4. Wyrok łączny	73
3.5. Wyrok uzupełniający	76
4. Rodzaje wyroków z uwzględnieniem sposobu ustosunkowania się pozwanego do powództwa	80
4.1. Wyrok kontryktoryjny	80
4.2. Wyrok z uznania	83
4.3. Wyrok zaoczny	86

Rozdział III

Postanowienia sądów pierwszej i drugiej instancji	91
1. Uwagi wprowadzające	91
2. Zasada ograniczonej dewolutywności.....	96
3. Zażalenia o charakterze dewolutywnym	99
4. Zaskarżanie postanowień do innego składu sądu pierwszej instancji	103
5. Postanowienia sądu drugiej instancji i ich zaskarżanie	106
6. Skład sądu rozpoznającego zażalenie	112
7. Postanowienia niezaskarżalne zażaleniem	114

Rozdział IV

Nakazy zapłaty	121
1. Istota i charakter prawny.....	121
2. Odpowiednie stosowanie przepisów o wyrokach	128
3. Nakaz zapłaty jako tytuł zabezpieczenia	132
4. Nakaz zapłaty jako tytuł wykonawczy	136

Rozdział V

Zarządzenia	141
1. Uwagi wprowadzające	141
2. Zarządzenie zwrotu pisma procesowego	142
2.1. Zwrot pisma procesowego wniesionego „metodą tradycyjną”	142
2.2. Zwrot pisma procesowego wniesionego na urzędowym formularzu	146
2.3. Zwrot pisma procesowego <i>a limine</i>	149
2.3.1. Zwrot pisma wniesionego z naruszeniem przymusu adwokacko-radcowskiego	149
2.3.2. Zwrot pisma wniesionego przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego	151
2.3.3. Zwrot pisma niebędącego pozwem	154
2.4. Zwrot nienależycie opłaconego pisma wniesionego przez profesjonalnego pełnomocnika	157
3. Zarządzenia asystenta sędziego.....	160

Rozdział VI

Uchwały	167
1. Uwagi wprowadzające	167
2. Zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości	168
3. Podjęcie uchwały przez Sąd Najwyższy	173
4. Odmowa podjęcia uchwały przez Sąd Najwyższy	175
5. Uchwały powiększonego składu Sądu Najwyższego	176

Rozdział VII

Rozstrzygnięcia sądów rejestrowych i wieczystoksięgowych	181
1. Wpisy do rejestrów sądowych w systematyce orzeczeń	181
2. Rozstrzygnięcia sądu w postępowaniu wieczystoksięgowym	182
3. Rozstrzygnięcia sądu w postępowaniu rejestrowym	188

Rozdział VIII

Rozstrzygnięcia sądu odwoławczego	195
1. Uwagi wprowadzające	195
2. Oddalenie apelacji	197
3. Zmiana zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy	199
4. Uchylenie wyroku w razie stwierdzenia nieważności postępowania	202
5. Uchylenie wyroku w razie nierozpoznania istoty sprawy lub nieprzeprowadzenia w całości postępowania dowodowego	206
6. Uchylenie wyroku i odrzucenie pozwu lub umorzenie postępowania	208
7. Odrzucenie apelacji i umorzenie postępowania apelacyjnego	211
8. Przedstawienie zagadnienia prawnego Sądowi Najwyższemu	213
9. Rozstrzygnięcia sądu zażaleniowego	215

Rozdział IX

Rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego	219
1. Uwagi wprowadzające	219

2. Wyznaczenie sądu właściwego do rozpoznania sprawy	220
3. Zażalenie	223
4. Skarga kasacyjna	225
4.1. Odrzucenie skargi	225
4.2. Postanowienia w przedmiocie przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania	227
4.3. Oddalenie i uwzględnienie skargi kasacyjnej	228
4.4. Orzeczenie reformatoryjne	231
4.5. Odrzucenie pozwu i umorzenie postępowania	232
5. Wznowienie postępowania	233
6. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	236
6.1. Uwagi wprowadzające	236
6.2. Odrzucenie skargi	239
6.3. Postanowienia w przedmiocie przyjęcia skargi do rozpoznania	241
6.4. Oddalenie i uwzględnienie skargi	243
7. Skarga na przewlekłość postępowania	246
8. Skarga nadzwyczajna	247
9. Unieważnienie prawomocnego orzeczenia	250

Rozdział X

Rozstrzygnięcia Trybunału Sprawiedliwości Unii

Europejskiej	253
1. Uwagi wprowadzające	253
2. Rodzaje i charakter rozstrzygnięć Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej – zagadnienia formalne	256
3. Postanowienia w przedmiocie środków tymczasowych	263
4. Rozstrzygnięcia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawach ze skarg przeciwko państwom członkowskim	272
5. Wyroki wydane wskutek pytań prejudycjalnych	281
6. Rozstrzygnięcia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w niektórych sprawach ze skarg innych niż wniesione na podstawie art. 258 i 259 TFUE	288

Rozdział XI

Uzasadnianie orzeczeń	297
1. Pojęcie i funkcje uzasadnienia orzeczenia	297
2. Uzasadnianie orzeczeń sądu pierwszej instancji	299
2.1. Uzasadnianie wyroków	299
2.1.1. Budowa uzasadnienia	299
2.1.2. Sporządzenie i doręczenie uzasadnienia orzeczenia	305
2.2. Uzasadnianie postanowień	322
3. Uzasadnianie orzeczeń sądu drugiej instancji	327

Rozdział XII

Transkrypcja uzasadnień	333
1. Istota transkrypcji uzasadnienia	333
2. Charakter transkrypcji uzasadnienia	335
3. Wymogi formalne transkrypcji uzasadnienia	339
4. Sporządzenie transkrypcji uzasadnienia	343
5. Doręczenie transkrypcji uzasadnienia	347
6. Transkrypcja elektronicznego protokołu rozprawy	350

Rozdział XIII

Doręczanie orzeczeń	353
1. Istota i zasady doręczeń w postępowaniu cywilnym	353
2. Czas i miejsce doręczeń	358
3. Rodzaje doręczeń	361
3.1. Doręczenie właściwe	361
3.2. Doręczenia zastępcze	364
4. Doręczenia z urzędu	372
5. Doręczenia na wnioski	376
6. Doręczenie stronie, której miejsce pobytu jest nieznane	379
7. Doręczenia w okresie pandemii	381

Rozdział XIV

Rektyfikacja orzeczeń	385
1. Uwagi wprowadzające	385
2. Sprostowanie orzeczenia	387
3. Uzupełnienie orzeczenia	391

4. Wykładnia orzeczenia	396
5. Wniosek o rektyfikację złożony jedynie dla zwłoki w postępowaniu	398

Rozdział XV

Wykonalność i prawomocność orzeczeń	401
1. Wykonalność orzeczeń	401
1.1. Uwagi wprowadzające	401
1.2. Natychmiastowa wykonalność orzeczeń	403
1.3. Zabezpieczenie rygoru natychmiastowej wykonalności	408
1.4. Wygaśnięcie natychmiastowej wykonalności	417
1.5. Zwrot spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia, przywrócenie stanu poprzedniego (<i>restitutio in integrum</i>)	419
2. Prawomocność orzeczeń	427
2.1. Uwagi wprowadzające	427
2.2. Prawomocność formalna	428
2.3. Prawomocność materialna	436
2.3.1. Uwagi wprowadzające	436
2.3.2. Prawomocność materialna w ujęciu pozytywnym (prejudycjalność)	437
2.3.3. Prawomocność materialna w ujęciu negatywnym (powaga rzeczy osądzonej)	445
2.4. Stwierdzenie prawomocności	451

Rozdział XVI

Rozstrzygnięcia w postępowaniu zabezpieczającym	455
1. Uwagi wprowadzające	455
2. Zarządzenie o zwrocie wniosku o udzielenie zabezpieczenia	459
3. Postanowienia w postępowaniu zabezpieczającym	462
3.1. Uwagi wprowadzające	462
3.2. Postanowienia formalne (procesowe) w postępowaniu zabezpieczającym	471
3.3. Postanowienia co do zabezpieczenia	474
4. Zmiana, uchylenie i upadek zabezpieczenia	481

5. Zabezpieczenie roszczeń przez sądy krajowe w sprawach unijnych	484
---	-----

Rozdział XVII

Rozstrzygnięcia w postępowaniu egzekucyjnym.....	487
1. Uwagi wprowadzające	487
2. Rodzaje orzeczeń	488
3. Klasyfikacja postanowień wydawanych przez sąd	489
4. Postanowienia w przedmiocie nadania tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności	491
5. Zaświadczenia (wyciągi) wydawane w postępowaniach europejskich	497
5.1. Rodzaje zaświadczeń (wyciągów) wydawanych w postępowaniach europejskich	497
5.2. Zaświadczenie europejskiego tytułu egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych	497
5.3. Stwierdzenie wykonalności europejskiego nakazu zapłaty	498
5.4. Zaświadczenie dotyczące orzeczenia wydanego w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń	499
5.5. Zaświadczenie dotyczące orzeczeń, ugód i innych tytułów egzekucyjnych w sprawach cywilnych i handlowych	500
5.6. Wyciągi z orzeczeń, ugód i innych tytułów egzekucyjnych w sprawach alimentacyjnych	501
5.7. Zaświadczenie dotyczące orzeczeń obejmujących środki ochrony w sprawach cywilnych	502
6. Postanowienia wydawane przez sąd jako organ egzekucyjny we właściwym postępowaniu egzekucyjnym	503
6.1. Sąd rejonowy jako organ egzekucyjny	503
6.2. Wszczęcie postępowania egzekucyjnego	504
6.3. Egzekucja z nieruchomości, począwszy od licytacji	506
6.4. Egzekucja wykonania czynności, którą za dłużnika może wykonać także inna osoba	508

6.5. Egzekucja wykonania czynności, której inna osoba za dłużnika nie może wykonać i której wykonanie zależy od jego woli	510
6.6. Egzekucja zaniechania pewnej czynności lub nieprzeszkadzania czynności wierzyciela	512
6.7. Egzekucja przez zarząd przymusowy.....	514
6.8. Egzekucja przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego	516
6.9. Zakończenie postępowania egzekucyjnego	517
7. Rozstrzygnięcia sądu w zakresie sprawowanego nadzoru judykacyjnego	519
7.1. Formy nadzoru judykacyjnego	519
7.2. Zarządzenia zmierzające do należytego wykonania egzekucji	520
7.3. Rozstrzygnięcia wydawane po rozpoznaniu skargi na czynności komornika	522
7.4. Rozstrzygnięcia wydawane po rozpoznaniu zarzutów przeciwko planowi podziału sumy uzyskanej z egzekucji	524

Rozdział XVIII

Rozstrzygnięcia w związku z postępowaniem przed sądem polubownym	527
1. Podstawy rozstrzygnięć sądów polubownych	527
2. Istota i charakter wyroku arbitrażowego	532
3. Rodzaje rozstrzygnięć sądów polubownych	534
4. Skutki prawne wyroku sądu polubownego	544
5. Rektyfikacja wyroku sądu polubownego	545
6. Przechowywanie akt arbitrażowych	550
7. Skarga o uchylenie wyroku arbitrażowego	552
8. Uznanie i stwierdzenie wykonalności wyroku arbitrażowego	561

Bibliografia	569
---------------------------	------------

O Autorach	587
-------------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.	– ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526)
nowelizacja z 4.07.2019 r.	– ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.)
pr. upadł.	– ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.)
r.u.s.p.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 1141 ze zm.)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
TUE	– Traktat o Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
u.k.s.c.	– ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 755 ze zm.)

u.k.w.h.	– ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2019 r. poz. 2204)
u.s.n.p.s.	– ustawa z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. z 2018 r. poz. 75)
ustawa o KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1500 ze zm.)
ustawa o SN	– ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2019 r. poz. 825 ze zm.)

Czasopisma, zbiory orzecznictwa

Biul. SN	– Biuletyn Sądu Najwyższego
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
NP	– Nowe Prawo
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Karna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zeszyt Dodatkowy
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PES	– Problemy Egzekucji Sądowej
PiP	– Państwo i Prawo
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
PS	– Przegląd Sądowy

PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
St. Praw.	– Studia Prawnicze

Inne

NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TSUE/TS	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (do 1.12.2009 r. jako Trybunał Sprawiedliwości)
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

WPROWADZENIE

Rozstrzygnięcia sądowe to materia ciekawa i wielowątkowa, która inspiruje do stawiania pytań naukowych, jak też poszukiwania często niełatwych odpowiedzi na nie.

We współczesnej literaturze cywilistycznej pojawiło się wiele znakomitych opracowań dotyczących tytułowej materii, jakkolwiek dotychczas brak takiego, które traktowałoby zagadnienie cywilnych orzeczeń sądowych w sposób kompleksowy i z uwzględnieniem całej złożoności analizowanego tematu. Prezentowana monografia stanowi próbę wypełnienia istniejącej w tej mierze swoistej luki. Jest też odpowiedzią na wyzwanie, jakie przed cywilistami postawiła wprowadzona z końcem 2019 r. nowelizacja procedury cywilnej, uznawana za najobszerniejszą i jedną z najbardziej rewolucyjnych, jakich dokonano w cywilistyce polskiej w ostatnich latach.

Podstawowym celem przedstawianej publikacji jest charakterystyka najważniejszych rozstrzygnięć sądowych zapadających w ramach postępowania cywilnego we wszystkich jego fazach: rozpoznawczej, zabezpieczającej i wykonawczej. Uwzględniono w niej zmiany Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzone przede wszystkim ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw. Analizą objęto także wybrane rozwiązania prawne dotyczące tytułowej materii, będące próbą odpowiedzi ustawodawcy na wyzwania, jakie przed polskim wymiarem sprawiedliwości postawiła pandemia COVID-19.

Praca składa się z 18 rozdziałów merytorycznych, w treści których ukazano istotę poruszanego zagadnienia oraz zaprezentowano podstawowe wątpliwości natury jurydycznej i praktycznej, niejednokrotnie wraz z autorską propozycją ich rozwiązania.

Rozdział I stanowi niezbędne wprowadzenie do tematyki objętej tytułem opracowania. Przedstawiono tu podstawowe zasady orzekania i szczególne reguły obowiązujące przy ferowaniu poszczególnych rozstrzygnięć w sprawach cywilnych.

W rozdziale II analizie poddano instytucję wyroku sądu pierwszej instancji. Rozważaniami objęto istotę i charakter wyroku oraz klasyfikację rzeczonych orzeczeń. Wiele uwagi poświęcono rodzajom wyroków, z uwzględnieniem kryteriów zakresu rozstrzygnięcia i sposobu ustosunkowania się pozwanego do zasadności wytoczonego powództwa.

Postanowienia sądów cywilnych to tematyka rozdziału III. Poczynając od zasady ograniczonej dewolutywności zażaleń, w tej części pracy skoncentrowano się na analizie postanowień wydawanych przez sądy obu instancji. Nie pominięto również ważkich z praktycznego punktu widzenia, a budzących niemałe wątpliwości praktyków, kwestii składu sądu rozpoznającego określone zażalenia oraz zaskarżalności poszczególnych postanowień.

Kolejne trzy rozdziały (IV, V i VI) zostały poświęcone problematyce podstawowych zasad dotyczących wydawania nakazów zapłaty, zarządzeń i uchwał. W badaniach uwzględniono nie tylko ogólne kwestie związane z istotą i charakterem konkretnych rozstrzygnięć, ale też problemy szczegółowe, dotyczące na przykład zwrotu pisma procesowego wniesionego „metodą tradycyjną”, na urzędowym formularzu, z naruszeniem przymusu adwokacko-radcowskiego, przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego czy w końcu zwrotu *a limine* i zwrotu pisma niebędącego pozwem.

W opracowaniu nie zabrakło również miejsca na analizę rozstrzygnięć sądów rejestrowych i wieczystoksięgowych (rozdział VII). Mimo że

ranga i praktyczne znaczenie tego rodzaju rozstrzygnięć, przybierających z reguły formę wpisu lub wykreślenia, stale wzrasta, materia ta wciąż pozostaje słabo opracowana w literaturze przedmiotu.

Analizie rozstrzygnięć sądu odwoławczego i Sądu Najwyższego poświęcono osobne części monografii. W rozdziale VIII uwagę skoncentrowano na poszczególnych rodzajach orzeczeń sądu odwoławczego, adekwatnych do zaistniałej *in concreto* sytuacji faktyczno-procesowej. Natomiast w rozdziale IX dokonano analizy rozstrzygnięć Sądu Najwyższego wydawanych na skutek wniesionych: skargi kasacyjnej, zażalenia, skargi o wznowienie postępowania, skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, skargi na przewlekłość postępowania i skargi nadzwyczajnej.

Uwzględniając fakt, że instytucja pytań prejudycjalnych zyskała w Polsce na znaczeniu w dobie przeprowadzanej reformy sądownictwa, rozdział X poświęcono rozstrzygnięciom Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Oprócz wyroków wydawanych w przedmiocie pytań prejudycjalnych analizą objęto również: postanowienia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w przedmiocie środków tymczasowych, rozstrzygnięcia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawach ze skarg przeciwko państwom członkowskim oraz rozstrzygnięcia w niektórych sprawach ze skarg innych niż wniesione na podstawie art. 258 i 259 TFUE.

Kolejne pięć rozdziałów dotyczy kwestii proceduralnych, a mianowicie: technicznych, związanych z uzasadnianiem orzeczeń (rozdział XI), transkrypcją uzasadnień (rozdział XII), doręczaniem orzeczeń (rozdział XIII), ich rektyfikacją (rozdział XIV), a także wykonalnością i prawomocnością orzeczeń (rozdział XV). Wiele uwagi poświęcono kwestii uzasadniania orzeczeń, co wydaje się zabiegiem szczególnie istotnym ze względu na poważną modyfikację dotychczas obowiązujących w tej materii zasad, a obowiązującą od 7.11.2019 r. Nie pominięto także problematycznego zagadnienia doręczania orzeczeń sądowych w dobie ograniczenia kontaktu fizycznego osób z zasygnalizowaniem rozwiązań ustawy z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych, która wchodzi w życie 1.07.2021 r.

Rozdziały XVI i XVII dotyczą kolejno rozstrzygnięć w postępowaniu zabezpieczającym i rozstrzygnięć w postępowaniu egzekucyjnym. Roli tych postępowań w rzeczywistości sądowego dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych nie sposób przecenić. Dlatego zdecydowano się przeanalizować poszczególne zarządzenia, zaświadczenia i postanowienia wydawane w ramach rzeczonych fakultatywnych etapów postępowania cywilnego.

Na zakończenie, w celu wyczerpania istoty tytułowej problematyki, w rozdziale XVIII zaprezentowano wybrane kwestie dotyczące rozstrzygnięć związanych z postępowaniem przed sądem polubownym.

Przedstawiając niniejszą publikację, mam wraz z Autorami poszczególnych rozdziałów nadzieję, że dostarczy ona przydatnej wiedzy na temat istoty cywilnych orzeczeń sądowych, pomocnej zarówno praktykom zajmującym się problematyką orzeczniczą sądów cywilnych, jak i teoretykom szeroko pojmowanego prawa postępowania cywilnego. W opracowaniu wykorzystano dorobek powojennej literatury i orzecznictwa krajowego oraz europejskiego. Na odnotowanie zasługuje fakt, że zaprezentowano w nim nie tylko ugruntowane stanowiska przedstawicieli nauki prawa, ale też najnowsze trendy interpretacyjne pojawiające się w doktrynie i judykaturze.

Monografia stanowi kompendium wiedzy na temat wskazany w tytule. Została przygotowana przez dydaktyków związanych z różnymi ośrodkami naukowymi w Polsce, a także praktyków wykonujących zawody prawnicze, w tym sędziego, adwokata czy mediatora. Opracowując poszczególne zagadnienia, Autorzy starali się przedstawić najistotniejsze problemy i wątpliwości wynikające z praktyki orzeczniczej, nie poprzestając jednak tylko na samym zasygnalizowaniu problemu.

Wieloaspektowy wymiar dokonanych analiz i ich odniesienie do realiów szeroko pojmowanego wymiaru sprawiedliwości oraz obrotu prawnego pozwala mieć nadzieję, że monografia ta stanowi udaną i społecznie pożądaną próbę połączenia teorii prawa postępowania cywilnego z praktyką.

dr hab. Maciej Rzewuski, prof. UWM

Rozdział I

ZASADY ORZEKANIA

1. Uwagi wprowadzające

Zasady orzekania odnoszą się do sposobu rozstrzygania sprawy przez sąd cywilny. Mają więc pierwszorzędne znaczenie z punktu widzenia wydania sprawiedliwego rozstrzygnięcia w sprawie, a zatem osiągnięcia celu postępowania cywilnego wynikającego z art. 45 Konstytucji RP¹.

Zasady orzekania wynikają przede wszystkim z art. 316 i n. k.p.c. Przepis art. 316 k.p.c. stanowi, że po zamknięciu rozprawy sąd wydaje wyrok, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy; w szczególności zasądzeniu roszczenia nie stoi na przeszkodzie okoliczność, że stało się ono wymagalne w toku sprawy (§ 1). Rozprawa powinna być otwarta na nowo, jeżeli istotne okoliczności ujawniły się dopiero po jej zamknięciu (§ 2). Zgodnie z art. 321 § 1 k.p.c. sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem ani zasądzać ponad żądanie. Szczegółowe zasady orzekania przewidują art. 319, 319¹, 320 i 322 k.p.c.

¹ Definicje zasad orzekania podaje m.in. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady orzekania* [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. naczelny T. Ereciński, t. II, cz. 2. *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 564. Zob. też A. Laskowska-Hulisz, *Zakres orzekania sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 2018, s. 119 i n.

Zagadnienie zasad orzekania obowiązujących w postępowaniu cywilnym wykracza jednak poza zakres wskazanych przepisów. Obejmuje bowiem zasady postępowania cywilnego i zasady prawa cywilnego w ogóle, odnosząc się przy tym w szczególności do procesowych zasad dyspozycyjności i kontrydiktoryjności oraz do prywatnoprawnej zasady autonomii woli². Takie ujęcie problematyki zasad orzekania sprowadza ją w znacznej mierze do kwestii teoretycznych. Zagadnienie zasad orzekania ma jednak istotne znaczenie praktyczne, obejmujące zarówno metodykę pracy sędziów cywilistów, jak i strategię prowadzenia sporów sądowych przez pełnomocników profesjonalnych.

2. Podstawowe zasady orzekania

W piśmiennictwie prawniczym podejmowano próby ustalenia katalogu istniejących zasad orzekania i ich podziału³. Podsumowując poglądy doktryny w tym zakresie, można przyjąć, że istnieją trzy główne rodzaje zasad orzekania: 1) zasady dotyczące przedmiotu orzekania, 2) zasady dotyczące podstaw orzekania, 3) zasady dotyczące czasu orzekania.

Zasady dotyczące przedmiotu orzekania dotyczą stwierdzenia, że sąd może orzekać wyłącznie o przedmiocie postępowania, a więc o roszczeniu procesowym obejmującym żądanie zgłoszone w pozwie, dochodzone od konkretnego przeciwnika procesowego na określonej podstawie prawnej⁴. Sąd może więc orzekać tylko na wniosek strony (*ne procedat iudex ex officio*), w granicach dochodzonej ochrony prawnej, a co za

² Por. K. Weitz, *Związanie sądu granicami żądania w procesie cywilnym* [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 1, Warszawa 2011, s. 679 i n. Zob. też wyrok SN z 9.12.2014 r., III CNP 36/13, OSNC-ZD 2016/A, poz. 15; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 564.

³ W. Siedlecki, *Zasady wyrokowania w procesie cywilnym*, Warszawa 1957, s. 7 i n.; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 567 i n.

⁴ Por. K. Piasecki, *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 1981, s. 50 i n. Zob. też K. Weitz, *Związanie...*, s. 688 i n. Co do zagadnienia przedmiotu sporu por. K. Markiewicz, *Zasady orzekania w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 2013, s. 125.

tym idzie – w granicach żądania powoda (*ultra petita non cognoscitur, ne eat iudex ultra petita partium*)⁵.

Działanie sądu na wniosek dotyczy przede wszystkim procesu cywilnego, w ramach którego inicjatywą do rozpoczęcia postępowania jest wniesienie przez powoda pozwu, a więc wytoczenie powództwa. W postępowaniu nieprocesowym natomiast Kodeks postępowania cywilnego przewiduje możliwość rozpoczęcia postępowania przez sąd z urzędu, a w konsekwencji – wydania orzeczenia bez wniosku uczestnika (art. 506 *in fine* k.p.c.)⁶. Działanie sądu cywilnego z urzędu ma w ramach postępowania cywilnego charakter wyjątkowy. Inicjatywa strony procesu (uczestnika postępowania nieprocesowego) obejmuje wszczęcie postępowania pierwszoinstancyjnego, postępowania drugoinstancyjnego, a także postępowania w sprawach wпадkowych i ubocznych, na przykład w sprawie rygору natychmiastowej wykonalności lub co do kosztów postępowania⁷.

Zasadę związania sądu granicami dochodzonej ochrony prawnej i zakaz orzekania ponad żądanie traktuje się niekiedy oddzielnie⁸, choć w istocie zasady te są ze sobą ściśle związane. Granicami ochrony prawnej dochodzonej przez powoda w danym postępowaniu objęte jest bowiem jego żądanie (będące przedmiotem sporu) oraz podmiot, przeciwko któremu dochodzi tej ochrony prawnej.

Zakaz wyrokowania ponad żądanie wynika z art. 321 § 1 k.p.c. Sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie. Nie może więc zasądzić więcej, zasądzić czegoś innego ani też zasądzić bez żądania w ogóle⁹. Oznacza to, że sąd może orzekać wyłącznie co do przedmiotu sporu określonego przez powoda

⁵ K. Weitz, *Związanie...*, s. 680 i n.; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 568 i n.

⁶ K. Markiewicz, *Zasady...*, s. 140.

⁷ W tym zakresie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego przewidują jednak wyjątki. Zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 570 i n.

⁸ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 571 i n.

⁹ K. Weitz, *Skutki naruszenia art. 321 § 1 k.p.c.* [w:] *Proces cywilny. Nauka, kodyfikacja, praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzcyk, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 372 i n.

jego żądaniem, a także przytoczoną przez niego podstawą faktyczną. Żądanie powinno zostać zgłoszone w pozwie, ale może być zmienione lub uzupełnione w toku postępowania (por. art. 193 k.p.c.).

Odpowiednie zastosowanie zasady orzekania w granicach żądania wymaga precyzyjnego określenia tego żądania. W świetle art. 321 k.p.c. zasada związania żądaniem wskazanym przez powoda jest nieograniczona. Przepis ten w poprzednim brzmieniu umożliwiał odstępianie od tej zasady w przypadku orzekania przez sąd o roszczeniach alimentacyjnych i roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. W takich sprawach sąd miał obowiązek orzekać o roszczeniach, jakie wynikają z faktów przytoczonych przez powoda także wówczas, gdy roszczenie nie było objęte żądaniem lub gdy było w nim zgłoszone w rozmiarze mniejszym niż usprawiedliwiony wynikiem postępowania¹⁰.

Z tego względu w piśmiennictwie wyrażono pogląd, że zakaz orzekania ponad żądanie ma obecnie charakter bezwzględny¹¹. Nie ulega jednak wątpliwości, że przepisy prawa przewidują pewne odstępstwa od tej zasady. Traktuje się je w doktrynie jako „niewielkie rozluźnienie” analizowanego zakazu orzekania ponad żądanie¹² lub – wbrew pogładowi o nieograniczonym charakterze tego zakazu – jako wyjątek od niego¹³. Przykładem takiego odstępstwa jest przepis art. 477¹ k.p.c. Stanowi on, że jeżeli pracownik dokonał wyboru jednego z przysługujących mu alternatywnie roszczeń, a zgłoszone roszczenie okaże się nieuzasadnione, sąd może z urzędu uwzględnić inne roszczenie alternatywne.

Bez względu na teoretyczne ujęcie problemu, należy przyjąć, że *ratio legis* art. 477¹ k.p.c. jest szczególna ochrona pracownika wynikająca z przepisów prawa pracy. Zastosowanie powołanego przepisu sprowadza się więc do tego, że sąd może uwzględnić roszczenia alternatywne

¹⁰ Art. 321 § 2 k.p.c. został uchylony ustawą z 2.07.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 172, poz. 1804).

¹¹ Por. J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II. *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 321, pkt 2.

¹² Por. J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 321, pkt 9.

¹³ Zob. np. K. Weitz, *Związanie...*, s. 713–714.

wyłącznie w przypadku, gdy zgłoszone przez pracownika żądanie jest nieuzasadnione, ale w przytoczonych okolicznościach faktycznych uzasadnienie znajduje inne roszczenie wynikające z przepisów prawa pracy (art. 45 § 1 lub art. 56 k.p.).

Wśród spraw, w których w zakresie orzekania występuje odstępstwo od zakazu orzekania ponad żądanie, należy wymienić również sprawy o rozwód, separację i unieważnienie małżeństwa. W ramach tych postępowań sąd bez żądania orzeka między innymi o winie w rozkładzie pożycia małżeńskiego (art. 57 § 1 k.r.o.)¹⁴, o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków i kontaktach rodziców z dzieckiem oraz wysokości, w jakiej każdy z małżonków jest obowiązany do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka (art. 58 § 1 k.r.o.)¹⁵, a także o sposobie korzystania z mieszkania przez czas wspólnego w nim zamieszkiwania rozwiedzionych małżonków, jeżeli małżonkowie zajmują wspólne mieszkanie (art. 58 § 2 k.r.o.). W przypadku postępowania o unieważnienie małżeństwa sąd orzeka ponadto, czy i który z małżonków zawarł małżeństwo w złej wierze (art. 20 § 1 k.r.o.). Konieczność orzekania o kwestiach nieobjętych żądaniem w tych sprawach wynika z ich szczególnego charakteru¹⁶.

Pewnym odstępstwem od zakazu orzekania ponad żądanie lub wbrew żądaniu jest tzw. prawo sędziowskie wyrażone między innymi w art. 357¹ i art. 358¹ § 3 k.c. W świetle pierwszego z powołanych przepisów, jeżeli z powodu nadzwyczajnej zmiany stosunków spełnienie świadczenia byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażącą stratą, czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, oznaczyć sposób wykonania zobowiązania,

¹⁴ Może jednak tego zaniechać na zgodny wniosek stron (art. 57 § 2 k.r.o.).

¹⁵ Na zgodny wniosek stron sąd nie orzeka o utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem (art. 58 § 1b k.r.o.).

¹⁶ W zakresie nieobjętym żądaniem pozwu sąd orzeka także w sprawach lokalowych. Dotyczy to orzeczenia w wyroku nakazującym opróżnienie lokalu o uprawnieniu do lokalu socjalnego bądź o braku takiego uprawnienia (art. 14 ustawy z 21.06.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego, Dz.U. z 2020 r. poz. 611). Por. K. Weitz, *Związanie...*, s. 714–715.

wysokość świadczenia lub nawet orzec o rozwiązaniu umowy. Natomiast w myśl drugiego przepisu w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, zmienić wysokość lub sposób spełnienia świadczenia pieniężnego, chociażby były ustalone w orzeczeniu lub umowie.

W praktyce powód, wytaczając powództwo na podstawie któregoś z tych dwóch przepisów, może wskazać sposób, w jaki chciałby, aby stosunek prawny został ukształtowany. Natomiast sąd orzekający nie jest związany żądaniem ukształtowania stosunku prawnego w konkretny sposób, a jedynie w ogóle żądaniem ukształtowania tego stosunku prawnego, jeżeli żądanie to będzie uzasadnione. W przeciwnym wypadku sąd może powództwo oddalić.

Niezwiązanie sądu żądaniem konkretnego sposobu ukształtowania stosunku prawnego potwierdza judykatura. Sąd Najwyższy, między innymi w wyroku z 14.01.2009 r., IV CSK 385/08¹⁷, trafnie wskazał, że jeżeli żądanie ukształtowania stosunku prawnego, którego dotyczy spór, nie może nastąpić w sposób wskazany przez powoda, mimo iż wystąpiły przesłanki przemawiające za ingerencją w treść tego stosunku, to obowiązkiem sądu jest samodzielne określenie właściwego zakresu koniecznych zmian. Zaniechanie realizacji tej powinności stanowi naruszenie art. 357¹ k.c. przez jego niezastosowanie, a ponadto naruszenie art. 321 § 1 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., przez ich błędną wykładnię, a w konsekwencji niewłaściwe zastosowanie. Sąd Najwyższy podkreślił, że zastosowanie przewidzianej w art. 321 § 1 k.p.c. zasady, że sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie, jako odnoszącej się do propozycji zmodyfikowania umowy sprecyzowanej w pozwie, prowadziłoby do wniosku, że powództwo może być tylko uwzględnione lub oddalone. W rezultacie uregulowana w art. 357¹ k.c. klauzula *rebus sic stantibus* byłaby instrumentem niesprawnym, pozbawionym rzeczywistej zdolności kształtowania prawidłowego i sprawiedliwego sposobu realizacji umów w wypadku nadzwyczajnej zmiany okoliczności.

¹⁷ LEX nr 485916.

Uzupełniając ten pogląd Sądu Najwyższego, należy wskazać, że istotą powództwa z art. 357¹ k.c. jest żądanie zmiany treści stosunku prawnego, oznaczenie zaś sposobu tej zmiany, zgodnie z treścią tego przepisu, należy do sądu. To oznacza, że sąd, określając inny sposób ukształtowania stosunku prawnego niż ten wskazany przez powoda, nie wychodzi poza jego żądanie, a jedynie rezygnuje z części wniosku powoda, która z punktu widzenia art. 357¹ k.c. nie ma charakteru obligatoryjnego. W doktrynie przyjmuje się trafnie, że art. 357¹ k.c. stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 321 § 1 k.p.c.¹⁸

Zgodnie z art. 319¹ k.p.c., jeżeli z czynności prawnej, ustawy albo orzeczenia sądowego będącego źródłem zobowiązania wynika, że świadczenie pieniężne może być spełnione wyłącznie w walucie obcej, sąd uwzględniając powództwo, zastrzega, że spełnienie tego świadczenia nastąpi wyłącznie w walucie obcej. Przepis ten jest procesowym odzwierciedleniem art. 358 § 1 k.c., który stanowi, że jeżeli przedmiotem zobowiązania podlegającego wykonaniu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest suma pieniężna wyrażona w walucie obcej, dłużnik może spełnić świadczenie w walucie polskiej, chyba że ustawa, orzeczenie sądowe będące źródłem zobowiązania lub czynność prawna zastrzega spełnienie świadczenia wyłącznie w walucie obcej. Przepis art. 319¹ k.p.c. jest w zasadzie powtórzeniem art. 358 k.c., jednak pierwszy z nich ma szerszy zakres zastosowania. Odnosi się bowiem nie tylko do zobowiązań podlegających wykonaniu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹⁹. Z obu tych przepisów wynika jednak, że sąd – w świetle zasady związania żądaniem powoda – jest związany walutą, w której wierzyciel żąda spełnienia świadczenia, ale co do zasady to do dłużnika należy wybór tej waluty przy spełnieniu świadczenia. Wyboru takiego nie ma tylko wtedy, gdy ustawa, orzeczenie sądowe będące źródłem zobowiązania lub czynność prawna zastrzega spełnienie świadczenia wyłącznie w walucie obcej. W takim przypadku sąd musi poczynić odpowiednie zastrzeże-

¹⁸ Zob. m.in. T. Wiśniewski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III. *Zobowiązania. Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2018, art. 357¹, s. 68; A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania. Klauzula rebus sic stantibus*, Warszawa 2014, s. 191.

¹⁹ Por. P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. I. *Art. 1–729*, red. A. Jakubecki, LEX 2019, art. 319¹.

nie w wyroku. Brak takiego zastrzeżenia, jeżeli zachodzą przesłanki z art. 319¹ k.p.c., stanowi podstawę wniosku o uzupełnienie wyroku w trybie art. 351 k.p.c.²⁰

W piśmiennictwie słusznie się podkreśla, że zakaz orzekania ponad żądanie ma w postępowaniu cywilnym wielką wagę²¹. Z praktycznego punktu widzenia podstawową rolę odgrywają skutki naruszenia tego zakazu. Wątpliwość w tym zakresie dotyczy przede wszystkim tego, czy naruszenie zakazu orzekania ponad żądanie powoduje nieważność postępowania. Poglądy wyrażane w orzecznictwie i doktrynie w tym zakresie nie są jednolite.

Zgodnie z wyrokiem SN z 26.03.2013 r., II PK 216/12²², naruszenie art. 321 § 1 k.p.c. powoduje nieważność postępowania tylko wówczas, gdy jest spełniona jedna z przesłanek określonych w art. 379 k.p.c., sąd drugiej instancji może zaś z urzędu uwzględnić naruszenie art. 321 § 1 k.p.c. przez sąd pierwszej instancji tylko w przypadku, gdy doprowadziło do nieważności postępowania (art. 378 § 1 k.p.c.).

Kodeks postępowania cywilnego w sposób wyczerpujący wskazuje przesłanki nieważności postępowania (art. 379 i 1099 k.p.c.)²³. Przywołany wyrok znajduje więc uzasadnienie w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego. W świetle art. 379 k.p.c. wyrokowanie ponad żądanie powoda może powodować przede wszystkim pozbawienie pozwanego możliwości obrony swoich praw (pkt 5).

Skoro jednak nie każde naruszenie przez sąd zakazu orzekania ponad żądanie powoduje nieważność postępowania, powstaje wątpliwość, czy w pozostałych przypadkach takie naruszenie wywołuje jakiekolwiek skutki procesowe. Wątpliwość ta jest szczególnie istotna ze względu

²⁰ Zob. J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 319¹, pkt 2.

²¹ Por. J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 321, pkt 2.

²² OSNAPiUS 2014/1, poz. 5.

²³ T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II. *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 379, pkt 1.

na fakt, że zakaz orzekania ponad żądanie jest fundamentalną zasadą orzekania, odzwierciedlającą podstawowe zasady procesowe – dyspozycyjności i kontradiktoryjności, a co za tym idzie skutkującą urzeczywistnieniem prawa do sprawiedliwego procesu.

W piśmiennictwie wyrażono trafny pogląd, zgodnie z którym naruszenie zasady orzekania w granicach żądania powinno skutkować zaskarżeniem orzeczenia przez zainteresowaną stronę, sąd drugiej instancji powinien zaś w takim przypadku uchylić zaskarżone orzeczenie i umorzyć postępowanie w tym zakresie²⁴. Słusznie przyjęto przy tym w judykaturze, że zasądzenie świadczenia pieniężnego z naruszeniem art. 321 § 1 k.p.c. powoduje niezgodność wyroku z prawem w rozumieniu art. 424¹ § 1 k.p.c.²⁵ Uzasadnia to więc odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną wydaniem prawomocnego orzeczenia²⁶. Natomiast wznowienie postępowania jest możliwe wyłącznie w przypadku wydania orzeczenia wbrew zakazowi orzekania ponad żądanie, jeżeli zaistnieje przesłanka pozbawienia strony możliwości obrony jej praw²⁷.

Na podstawy orzekania składają się podstawa faktyczna i podstawa prawna. Sąd jest związany jedynie podstawą faktyczną powództwa, wskazaną przez powoda w pozwie i ustaloną w toku przeprowadzonego postępowania. Wynika to między innymi z faktu, że sąd jest ograniczony przedmiotem procesu określonym przez powoda, a na przedmiot ten, jak już wskazano, składa się żądanie i jego podstawa faktyczna. Natomiast sąd nie jest związany podstawą prawną zgodnie z zasadą, że sąd zna prawo (*iura novit curia*). Strony nie muszą więc przywoływać w procesie podstaw prawnych swoich żądań, chociaż, w myśl art. 127 § 2 k.p.c., w piśmie przygotowawczym strona może także wskazać podstawy prawne swoich żądań lub wniosków, zgodnie zaś z art. 205³ § 4 k.p.c. stronę zastępowaną przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej przewodniczą-

²⁴ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 321, pkt 20. Podobnie A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 580–581.

²⁵ Wyrok SN z 9.12.2014 r., III CNP 36/13, OSNC-ZD 2016/A, poz. 15.

²⁶ Zob. też J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 321, pkt 2.

²⁷ Por. K. Weitz, *Skutki...*, s. 372 i n.

cy może zobowiązać do wskazania w piśmie przygotowawczym także podstaw prawnych jej żądań i wniosków, w miarę potrzeby ograniczając zakres tego wskazania. Zagadnienia te nie budzą większych kontrowersji w piśmiennictwie prawniczym. Wątpliwości dotyczą jednak wpływu podstawy prawnej na podstawę faktyczną powództwa oraz skutków procesowych tego wpływu.

Podstawą faktyczną powództwa są przede wszystkim fakty, to znaczy wszystkie okoliczności sprawy, które w jej toku muszą zostać stwierdzone²⁸. W doktrynie sformułowano pogląd, zgodnie z którym podstawą faktyczną są także dowody i sposób rozumowania sądu prowadzący do ustalenia stanu faktycznego²⁹. Pogląd ten jest trafny. Wynika z niego jednak, że podstawą faktyczną jest to, co zostało ustalone po przeprowadzeniu postępowania. Potwierdzeniem tego jest także art. 316 § 1 k.p.c., który stanowi, że sąd za podstawę rozstrzygnięcia bierze stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. Powstaje więc pytanie, jak ma się związanie sądu podstawą faktyczną określoną przez powoda do konieczności oparcia orzeczenia na podstawie faktycznej obejmującej fakty i sposoby ich ustalenia dokonane w toku przeprowadzonego postępowania.

Nie ulega wątpliwości, że sąd jest przede wszystkim związany zakresem faktów wskazanych przez powoda. Fakty te mogą stanowić podstawę rozstrzygnięcia sprawy dopiero po przeprowadzeniu postępowania dowodowego, zgodnie z jego regułami odnoszącymi się między innymi do kontradiktoryjności postępowania i rozkładu ciężaru dowodów. Zakres faktów koniecznych do rozstrzygnięcia sprawy wyznaczają twierdzenia powoda. W świetle tych twierdzeń sąd powinien dokonać oceny, czy dany fakt jest istotny dla rozstrzygnięcia sprawy, a zatem, czy powinien

²⁸ M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, t. I, Warszawa 1955, s. 42. Zob. też K. Ziemianin, *Dowód z zeznań świadka w procesie cywilnym*, Warszawa 2019, s. 9. Na marginesie należy dodać, że przytoczona definicja „faktu” rozwiewa wątpliwości co do zmiany sformułowania „okoliczności faktyczne” na „fakty”, dokonanej w ramach nowelizacji z 4.07.2019 r. Zmiana ta nie jest zatem istotna.

²⁹ Zob. P. Ryłski, *Uzasadnienie orzeczenia w postępowaniu cywilnym przed sądami powszechnymi* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 223 i n. oraz przywołana tam literatura.

być przedmiotem dowodu (art. 227 k.p.c.). W wyjątkowych przypadkach sąd może przeprowadzić dowód z urzędu (art. 232 zdanie drugie k.p.c.). Dotyczy to jednak wyłącznie szczególnych sytuacji, między innymi gdy z twierdzeń powoda i innych przeprowadzonych w sprawie dowodów wynika, że roszczenie jest zasadne, ale nie ustalono jego wysokości³⁰. Podstawą faktyczną, którą związany jest sąd orzekający, są więc wyniki postępowania dowodowego odnoszące się do faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy w świetle twierdzeń i żądań powoda. Sąd nie może samodzielnie ustalać faktów niewynikających z żądania określonego przez powoda. Takie działanie byłoby sprzeczne z zasadą związania sądu granicami żądania.

Do ustalonej w ten sposób podstawy faktycznej sąd orzekający powinien dopasować odpowiednią normę prawną. Strony postępowania nie mają obowiązku wskazywać podstawy prawnej swoich żądań. Powstają tu jednak dwie wątpliwości. Po pierwsze, czy norma prawna wywiera wpływ na zakres faktów, które podlegają udowodnieniu w postępowaniu. Po drugie, jakie konsekwencje ma określenie przez powoda podstawy prawnej swoich roszczeń.

Należy przyjąć, że norma prawa materialnego wyznacza zakres faktów, które podlegają udowodnieniu w postępowaniu³¹. Przykładem jest przepis art. 471 k.c., który nie tylko wskazuje, jakie fakty powinny zostać udowodnione w przypadku odpowiedzialności kontraktowej, ale także dokonuje rozkładu ciężaru dowodu w danej sprawie. Powód nie ma więc obowiązku wskazywać art. 471 k.c. jako podstawy swoich roszczeń, musi jednak – jeżeli dochodzi odszkodowania z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy – wykazać przesłanki tej odpowiedzialności.

Jeżeli powód wskazuje fakty uzasadniające jego roszczenie, sąd powinien wyszukać odpowiednią normę prawną i dokonać subsumcji. Musi to uczynić bez względu na to, czy powód podał podstawę prawną żądania, czy też nie. W przypadku gdy powód wskazał na przykład fakty, które

³⁰ Por. wyrok SN z 11.12.2014 r., IV CA 1/14, Biul. SN 2015/2.

³¹ Zob. K. Ziemianin, *Dowód...*, s. 9.

mogą stanowić zarówno podstawę odpowiedzialności kontraktowej, jak i deliktowej, sąd powinien rozważyć obie te możliwości i zasądzić odszkodowanie na tej podstawie prawnej, którą uzna za właściwą³². To samo dotyczy sytuacji, gdy powód podaje w pozwie podstawę prawną swoich roszczeń. Oddalenie powództwa powinno w takim przypadku obejmować wyłącznie jego niezasadność w ogóle, a nie niezasadność w świetle przedstawionej kwalifikacji prawnej³³. Możliwość zastosowania innej podstawy prawnej sprowadza się więc do tego, czy znajduje ona oparcie w przytoczonych przez powoda faktach, a zatem, czy zachodzi tożsamość podstawy faktycznej, która może być kwalifikowana na podstawie różnych norm prawa materialnego³⁴. Uzasadnieniem tego poglądu jest konieczność dążenia w postępowaniu sądowym do sprawiedliwości.

Przykładem zastosowania innej podstawy prawnej niż wskazana przez powoda jest roszczenie zasądzenia określonej kwoty tytułem zwrotu pożyczki w przypadku, gdy umowa pożyczki jest bezwzględnie nieważna. Zagadnienie to było przedmiotem kilku rozstrzygnięć Sądu Najwyższego. W wyroku z 24.05.2007 r., V CSK 25/07³⁵, Sąd Najwyższy ostatecznie stwierdził, że jeżeli powód domaga się zasądzenia określonej kwoty tytułem zwrotu pożyczki, art. 321 § 1 k.p.c. nie stoi na przeszkodzie uwzględnieniu powództwa na podstawie przepisów o nienależnym świadczeniu. Tym samym Sąd odstąpił od wyrażanego wcześniej, a krytykowanego w piśmiennictwie poglądu przeciwnego³⁶.

Istotnym zagadnieniem odnoszącym się do zasady związania sądu żądaniem jest stosunek ilościowy i jakościowy między roszczeniami w przypadku powództw o ustalenie istnienia lub nieistnienia prawa lub

³² Por. W. Siedlecki, *Zasady...*, s. 117.

³³ Tak trafnie E. Łętowska, *Glosa do wyroku SN z 18.03.2005 r., II CK 556/04*, PiP 2005/10, s. 123.

³⁴ K. Weitz, *Związanie...*, s. 794. Zob. też A. Struzik, *Da mihi factum dabo tibi ius [w:] Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 1, Warszawa 2011, s. 599 i n.

³⁵ OSNC-ZD 2008/B, poz. 32 z glosą M. Rzewuskiej i M. Rzewuskiego, „Edukacja Prawnicza” 2009/11, s. 22 i n.

³⁶ Zob. E. Łętowska, *Glosa do wyroku SN z 18.03.2005 r., II CK 556/04*, s. 123.

stosunku prawnego. Trafnie przyjęto w orzecznictwie Sądu Najwyższego, że między roszczeniem o ustalenie nieważności bezwzględnej umowy a roszczeniem o ustalenie bezskuteczności tej umowy nie zachodzi stosunek ilościowy. Sąd nie może więc zamiast żądanego ustalenia nieważności umowy stwierdzić bezskuteczność tej umowy. Byłoby to bowiem orzeczenie wbrew żądaniu³⁷. Podobnie rzecz się ma w przypadku stosunku żądania ustalenia własności rzeczy i ustalenia ograniczonego prawa rzeczowego³⁸ oraz w przypadku wniosku o ubezwłasnowolnienie całkowite i o ubezwłasnowolnienie częściowe³⁹. W obu tych sytuacjach sąd może albo uwzględnić żądanie (wniosek) zgodnie z jego treścią, albo go nie uwzględnić. Nie ma jednak możliwości uwzględnienia innego żądania (wniosku) – o ustalenie ograniczonego prawa rzeczowego czy też o ubezwłasnowolnienie częściowe.

Zasady dotyczące czasu orzekania wynikają z konieczności zapewnienia sprawiedliwego rozstrzygnięcia mimo upływu czasu między wytoczeniem powództwa a wydaniem wyroku. W tym czasie może zmienić się przedmiot sprawy (w wyniku zmiany powództwa, art. 193 k.p.c.), a także podstawa faktyczna (ustalenie nowych faktów) i prawna (nowelizacje) powództwa. Przepis art. 316 k.p.c. wskazuje, że po zamknięciu rozprawy sąd wydaje wyrok, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy; w szczególności zasądzeniu roszczenia nie stoi na przeszkodzie okoliczność, że stało się ono wymagalne w toku sprawy (§ 1). Rozprawa powinna być otwarta na nowo, jeżeli istotne okoliczności ujawniły się dopiero po jej zamknięciu (§ 2). Przepis ten wyznacza zasadę aktualności orzekania, w myśl której chwilą dokonania oceny sprawy jest chwila zamknięcia rozprawy⁴⁰. W doktrynie przyjmuje się, że moment zamknięcia rozprawy oznacza w istocie moment wyro-

³⁷ Por. wyrok SN z 11.12.1998 r., II CKN 96/98, OSNC 1999/5, poz. 98.

³⁸ Wyrok SN z 18.02.2009 r., I CSK 389/08, LEX nr 560511.

³⁹ Postanowienie SN z 26.01.2012 r., III CSK 169/11, OSNC 2012/7–8, poz. 97 z omówieniem K. Markiewicza, *Czy sąd jest związany wnioskiem co do zakresu (rodzaju) ubezwłasnowolnienia?*, PPC 2014/2, s. 263.

⁴⁰ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 316, pkt 1. Inaczej P. Ryłski, *Uzasadnienie...*, s. 205, który wskazuje, że momentem właściwym dla oceny stanu rzeczy w danej sprawie jest zawsze chwila zamknięcia rozprawy, jest to więc inny moment niż moment wyrokowania.

kowania, ponieważ po zamknięciu rozprawy nie może zmienić się stan sprawy. Każda bowiem nowa istotna okoliczność powoduje, w świetle art. 316 § 2 k.p.c., otwarcie rozprawy na nowo⁴¹.

Określenie aktualności stanu sprawy na moment zamknięcia rozprawy możliwe jest wyłącznie wtedy, gdy sprawa rozstrzygana jest na rozprawie. W procesie cywilnym zasadą jest przeprowadzenie rozprawy⁴². Urzęczywstnia to konieczność zapewnienia jawności postępowania (art. 9 k.p.c.). Kodeks postępowania cywilnego przewiduje jednak możliwość wydania wyroku bez rozprawy, na posiedzeniu niejawnym. W takim przypadku ustalony stan rzeczy ocenia się na moment podpisania sentencji⁴³.

3. Szczególne reguły orzekania

Szczególne reguły orzekania zostały określone w art. 319, 320 i 322 k.p.c. Przepis art. 319 k.p.c. stanowi, że jeżeli pozwany ponosi odpowiedzialność z określonych przedmiotów majątkowych albo do wysokości ich wartości, sąd może, nie wymieniając tych przedmiotów ani ich wartości, uwzględnić powództwo, zastrzegając pozwanemu prawo do powołania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczenie odpowiedzialności. W myśl art. 320 k.p.c. w szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może w wyroku rozłożyć na raty zasądzone świadczenie, a w sprawach o wydanie nieruchomości lub o opróżnienie pomieszczenia – wyznaczyć odpowiedni termin do spełnienia tego świadczenia. Nato-

⁴¹ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 316, pkt 1. Nie dotyczy to wyjątku określonego w art. 224 § 2 k.p.c., według którego można zamknąć rozprawę również w przypadku, gdy ma jeszcze zostać przeprowadzony dowód przez sędziego wyznaczonego lub przez sąd wezwany, dowód z dokumentu sporządzonego przez organ administracji publicznej lub znajdującego się w jego aktach albo dowód z dokumentu znajdującego się w aktach sądowych lub komorniczych, a rozprawę co do tych dowodów sąd uzna za zbyleczną.

⁴² Kodeks postępowania cywilnego przewiduje pewne wyjątki w tym zakresie (por. art. 148¹ k.p.c.). Inaczej rzecz się ma w postępowaniu nieprocesowym, w którym przeprowadzenie rozprawy ma charakter wyjątkowy (art. 514 k.p.c.).

⁴³ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 316, pkt 3.

miast zgodnie z art. 322 k.p.c., jeżeli w sprawie o naprawienie szkody, o dochody, o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia lub o świadczenie z umowy o dożywocie sąd uzna, że ścisłe udowodnienie wysokości żądania jest niemożliwe, nader utrudnione lub oczywiście niecelowe, może w wyroku zasądzić odpowiednią sumę według swej oceny opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy.

W piśmiennictwie prawniczym nie ma zgody co do tego, czy wskazane normy prawne należy traktować jako zasady orzekania, które mają charakter szczególny⁴⁴, czy też jako wyjątki od zasad orzekania⁴⁵. Trzeba zgodzić się z poglądem, że decyzja o tej kwalifikacji ma charakter ocen-ny⁴⁶. Nie wywiera więc znaczących skutków praktycznych. Nie ulega wątpliwości, że art. 319, 320 i 322 k.p.c. mają ograniczony charakter i znajdują zastosowanie tylko w wyjątkowych sytuacjach. W pewnym zakresie są więc podporządkowane zasadom orzekania, które można określić jako podstawowe, a więc odnoszące się do przedmiotu orzekania, podstaw orzekania i czasu orzekania.

Podzielając argumenty o podrzędnym charakterze wskazanych przepisów, trzeba jednak podkreślić, że nie stanowią one bezpośrednich wyjątków od podstawowych zasad orzekania. Wyjątki takie zostały wskazane w pkt 2 niniejszego rozdziału. Na przykład mimo zasady związania sądu orzekającego granicami żądania, w przypadku zastosowania art. 477¹ k.p.c. sąd może uwzględnić żądanie alternatywne w stosunku do żądania wybranego pierwotnie przez pracownika będącego powodem. Artykuły 319, 320 i 322 k.p.c. odnoszą się do szczególnych sytuacji związanych z przedmiotem orzekania i z podstawami orzekania⁴⁷. Nie naruszają jednak wprost podstawowych zasad orzekania odnoszących się do tych kwestii. Przemawia to więc za określeniem ich mianem szczególnych reguł orzekania. Ma to jednak na celu wyłącznie nadanie tym regułom

⁴⁴ Tak m.in. E. Gapska, *Czynności decyzyjne sądów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 132.

⁴⁵ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 588 i n., która używa określenia „szczególne kompetencje sądu”. K. Markiewicz, *Zasady...*, s. 111.

⁴⁶ K. Markiewicz, *Zasady...*, s. 111.

⁴⁷ Por. A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2012, s. 181–183.

szczególnego znaczenia, z uwzględnieniem ich wyjątkowego charakteru w stosunku do podstawowych zasad orzekania.

Przepis art. 319 k.p.c. przewiduje możliwość uwzględnienia powództwa z jednoczesnym zastrzeżeniem pozwanemu prawa do powoływania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczenie odpowiedzialności do określonych przedmiotów majątkowych lub do wysokości ich wartości. Ograniczona odpowiedzialność pozwanego wynika z przepisów prawa materialnego i polega na tym, że dłużnik ponosi odpowiedzialność jedynie z określonych przedmiotów majątkowych lub odpowiada całym swoim majątkiem, ale tylko do określonej wysokości. Obejmuje między innymi przypadki ograniczenia odpowiedzialności małżonka za długi drugiego małżonka do składników majątku wspólnego (art. 41 § 1 k.r.o.), ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe tylko do masy spadkowej przed przyjęciem spadku (art. 1030 k.c.), ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe w przypadku przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza do ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku (art. 1031 § 2 k.c.), ograniczenia odpowiedzialności komandytariusza, który wniósł wkład mniejszy od sumy komandytowej, do różnicy między tą sumą a wkładem (art. 111 i 112 k.s.h.), ograniczenia odpowiedzialności nabywcy przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego za zobowiązania zbywcy związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego do wartości nabytego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa według stanu z chwili nabycia, a według cen z chwili zaspokojenia wierzyciela (art. 55⁴ k.c.).

Regulacja art. 319 k.p.c. stanowi procesową konsekwencję ograniczenia odpowiedzialności wynikającej z przepisów prawa materialnego, umożliwia ich zastosowanie przy jednoczesnym uproszczeniu postępowania cywilnego. Uproszczenie to polega na tym, że sąd – przyjmując, że roszczenie jest zasadne – zastrzega, iż odpowiedzialność pozwanego jest ograniczona, jednak nie bada w toku postępowania masy majątkowej ani jej wartości. Sąd powinien jednak wskazać w wyroku, jakiego

rodzaju ograniczenia dotyczy zastrzeżenie i z jakiej rzeczy lub z jakiej masy majątkowej powinno nastąpić zaspokojenie wierzyciela⁴⁸.

Przepis 319 k.p.c. prowadzi więc do przyspieszenia postępowania. Nawet bowiem brak masy majątkowej, z której dłużnik ponosi odpowiedzialność, nie jest powodem oddalenia powództwa. Jeżeli więc na przykład zmarły nie pozostawił spadku, sąd – w świetle art. 319 k.p.c. – powinien uwzględnić powództwo. Ustalenie, czy istnieje spadek (majątek) pozwalający na zaspokojenie przypadającej od dłużnika należności należy do postępowania egzekucyjnego⁴⁹. Regulacja art. 319 k.p.c. nie znajduje jednak zastosowania, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy do przyjęcia, że wartość przedmiotów jest znacznie wyższa od kwoty zasądzonej z tytułu odpowiedzialności. Sąd Najwyższy w wyroku z 5.11.1971 r., II CR 354/71⁵⁰, przyjął, że w takiej sytuacji nie wchodzi w grę potrzeba tego rodzaju ochrony dłużnika.

Zastrzeżenie o ograniczeniu odpowiedzialności dłużnika poczynione w wyroku ma dużą wagę. Tylko bowiem w przypadku zawarcia takiego zastrzeżenia w wyroku dłużnik może powoływać się na ograniczenie odpowiedzialności (art. 837 k.p.c.⁵¹). Dlatego w doktrynie trafnie wskazuje się, że w przypadku braku uwzględnienia zastrzeżenia z art. 319 k.p.c. w wyroku, pozwany może żądać uzupełnienia wyroku na podstawie art. 351 k.p.c.⁵² W judykaturze i w doktrynie wyrażono pogląd, zgodnie z którym pozwany może też żądać ustalenia istnienia tego ograniczenia

⁴⁸ Tak M. Romańska, *Ograniczenie odpowiedzialności dłużnika. Wybrane zagadnienia*, PPC 2011/4, s. 11.

⁴⁹ Wyrok SN z 9.09.1976 r., IV PR 135/76, OSNCP 1977/4, poz. 80.

⁵⁰ LEX nr 7009.

⁵¹ Przepis art. 837 k.p.c. stanowi, że dłużnik może powoływać się na ograniczenie odpowiedzialności tylko wówczas, gdy ograniczenie to zostało zastrzeżone w tytule wykonawczym. Zastrzeżenie nie jest konieczne, jeżeli świadczenie zostało zasądzone od nabywcy majątku, zarządcy ustanowionego przez sąd, kuratora spadku, wykonawcy testamentu lub zarządcy sukcesyjnego z powierzonego im majątku, albo Skarbu Państwa jako spadkobiercy.

⁵² A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IA. *Komentarz. Art. 1–424*¹², red. A. Góra-Błaszczkowska, Legalis 2020, art. 319, nb 5.

w procesie wytoczonym na podstawie art. 189 k.p.c.⁵³ Pogląd ten stał się przedmiotem krytyki w późniejszym orzecznictwie Sądu Najwyższego⁵⁴.

W wyroku z 29.04.2011 r., I CSK 439/10, Sąd Najwyższy stwierdził, że skoro w tytule wykonawczym nie zastrzeżono dla spadkobiercy możliwości powoływania się na ograniczenie odpowiedzialności za stwierdzone tytułem zobowiązanie, to sporządzenie spisu inwentarza i spłacenie długów spadkowych w granicach masy czynnej spadku nie ma znaczenia dla egzekucji zobowiązania, które jest egzekwowane bez ograniczenia. Złożone przez spadkobiercę oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza wywołuje skutek prawny w postaci faktycznego ograniczenia jego odpowiedzialności za długi spadkowe spadkodawcy, ale w stosunku do tych wierzycieli, wobec których spadkobierca skutecznie procesowo powołał się na to ograniczenie na etapie postępowania rozpoznawczego lub klauzulowego (art. 319 i 792 k.p.c.). Sąd potwierdził, że zastrzeżenie z art. 319 k.p.c. powinno być zamieszczone w wyroku z urzędu, i to także wtedy, gdyby okoliczność decydująca o ograniczeniu odpowiedzialności ujawniła się lub powstała w toku postępowania apelacyjnego⁵⁵.

W świetle powołanego wyroku SN złożenie oświadczenia o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza po zakończeniu postępowania klauzulowego nie daje podstaw do zmiany prawomocnego postanowienia w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności. W takim przypadku nie dochodzi więc do ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe stwierdzone w wyroku, któremu nadano klauzulę wykonalności. Nie ma przy tym także możliwości powoływania się przez dłużnika na to ograniczenie w ramach powództwa przeciwegzekucyjnego. W przytoczonym orzeczeniu Sąd Najwyższy stwierdził bo-

⁵³ W. Siedlecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. Z. Resich, W. Siedlecki, t. I, Warszawa 1975, s. 502; za: K. Flaga-Gieruszyńska [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2019, art. 319, nb 6. Tak też Sąd Najwyższy w wyroku z 9.09.1976 r., IV PR 135/76, OSNCP 1977/4, poz. 80.

⁵⁴ Wyrok SN z 29.04.2011 r., I CSK 439/10, LEX nr 960500.

⁵⁵ Por. wyrok SN z 7.05.1971 r., I PR 426/70, OSNCP 1972/4, poz. 67; wyrok SN z 9.09.1976 r., IV PR 135/76, OSNCP 1977/4, poz. 80; wyrok SN z 22.10.1977 r., II CR 335/77, OSNC 1978/9, poz. 159.

wiem, że zastrzeżenie pozwanemu w wyroku prawa do powoływania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczenie odpowiedzialności (art. 319 k.p.c.) nie może stanowić podstawy powództwa opozycyjnego z art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. Natomiast dłużnik może w toku postępowania egzekucyjnego powołać się na istniejące ograniczenia prowadzące do umorzenia postępowania (art. 837 k.p.c.)⁵⁶.

Zgodnie z art. 320 k.p.c. w szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może w wyroku rozłożyć na raty zasądzone świadczenie, a w sprawach o wydanie nieruchomości lub o opróżnienie pomieszczenia – wyznaczyć odpowiedni termin do spełnienia tego świadczenia. Rozłożenie na raty dotyczy roszczeń pieniężnych lub roszczeń obejmujących rzeczy zamienne, oznaczone co do gatunku. Przepis ten stanowi przejaw prawa sędziowskiego, określanego w doktrynie mianem moratorium sędziowskiego⁵⁷. Zastosowanie omawianego przepisu zależy więc od uznania sędziego i opiera się na przyjęciu, że w sprawie zachodzi szczególnie uzasadniony wypadek. Dotyczy to takich sytuacji, w których rozłożenie świadczenia na raty lub wyznaczenie odpowiedniego terminu wydania nieruchomości lub rozłożenia na raty przyczyni się do skutecznej egzekucji świadczenia i będzie zgodne z zasadami współżycia społecznego⁵⁸. Warunkiem zastosowania art. 320 k.p.c. jest zasadność roszczenia⁵⁹. Wyrok sądu co do rozłożenia na raty lub wskazania terminu odraczającego moment spełnienia świadczenia ma więc charakter konstytutywny.

Ocena sądu w tym zakresie nie jest oceną dowolną i wymaga uzasadnienia. Uzasadnienie to powinno opierać się na rozważeniu interesów obu stron oraz skutków zastosowania art. 320 k.p.c. Na uwadze sąd powinien mieć to, że przepis ten ma zastosowanie w szczególnie uzasadnionych

⁵⁶ Tak też wyrok SN z 15.11.1996 r., II CKN 7/96, OSNC 1997/4, poz. 39.

⁵⁷ Por. T. Wiśniewski, *Kilka słów na temat prawa sędziowskiego w postaci moratorium sędziowskiego*, PPC 2016/3, s. 562 i n.

⁵⁸ W orzecznictwie wyłączono jednak stosowanie art. 320 k.p.c. w niektórych kategoriach spraw ze względu na ich charakter i związaną z tym motywację pozwanego, np. w przypadku roszczenia związanego z czynem niedozwolonym popełnionym umyślnie w celu uzyskania korzyści majątkowej. Zob. m.in. wyrok SN z 23.06.1972 r., I CR 599/71, LEX nr 7099.

⁵⁹ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 593.

przypadkach, a więc jego zastosowanie nie ogranicza się tylko do sytuacji wyjątkowych i ponadprzeciętnych⁶⁰.

Ratio legis analizowanego przepisu przemawia za przyjęciem, że sąd powinien wziąć pod uwagę przede wszystkim sytuację majątkową pozwanego⁶¹. Poza tym konieczne jest uwzględnienie jego sytuacji osobistej, zdrowotnej lub innych doraźnych problemów zarówno subiektywnych, jak i obiektywnych⁶². Charakter art. 320 k.p.c. powoduje, że może on znaleźć zastosowanie tylko wtedy, gdy zła sytuacja ekonomiczna lub życiowa nie jest przez pozwanego zawiniona⁶³. Sąd powinien mieć na względzie także możliwość urealnienia wykonalności orzeczenia oraz obniżenia kosztów postępowania przez uniknięcie egzekucji⁶⁴. Z psychologicznego punktu widzenia rozłożenie świadczenia na raty lub wskazanie terminu wydania nieruchomości lub opróżnienia pomieszczenia ma sprzyjać moralnemu zobowiązaniu dłużnika do wykonania zobowiązania, a w konsekwencji prowadzić do dobrowolnego spełnienia świadczenia. Przepis art. 320 k.p.c. powinien więc mieć zastosowanie tylko w takich sytuacjach, w których dotychczasowe zachowanie dłużnika pozwala spodziewać się terminowego i dobrowolnego spełnienia świadczenia. Dotyczy to między innymi przedprocesowych zachowań dłużnika⁶⁵.

W świetle art. 320 k.p.c. sąd powinien wziąć pod uwagę także interes powoda. W doktrynie przyjmuje się, że jeżeli sytuacja majątkowa powoda jest trudna, sąd nie powinien rozkładać długu na raty⁶⁶. Wskazuje się jednak, że w niektórych sytuacjach właśnie rozłożenie przez sąd świadczenia na raty może przyczynić się do spełnienia zobowiązania,

⁶⁰ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 320, pkt 5.

⁶¹ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 594.

⁶² J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 320, pkt 5.

⁶³ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 594.

⁶⁴ A. Ratajczak, *Prawo sędziowskie przewidziane w art. 320 k.p.c. jako podstawa orzekania w postępowaniu cywilnym* [w:] *Z zagadnień współczesnego prawa polskiego*, red. A. Doczekalska, Warszawa 2011, s. 381.

⁶⁵ Por. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 594.

⁶⁶ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 594–595.

a w związku z tym do poprawy sytuacji powoda⁶⁷. Ostateczna decyzja o zastosowaniu art. 320 k.p.c. w takiej sytuacji należy do sądu orzekającego w danej sprawie. Sąd powinien przy tym uwzględnić, że przepis ten znajduje zastosowanie przede wszystkim wtedy, gdy porównanie sytuacji życiowej powoda i pozwanego przemawia za ingerencją w sposób spełnienia świadczenia na korzyść strony pozwanej. Jeżeli więc obie strony znajdują się w trudnej sytuacji, stosowanie art. 320 k.p.c. może być wątpliwe.

W orzecznictwie i doktrynie sporne jest to, jaki charakter ma art. 320 k.p.c. Według jednego stanowiska przepis ten ma elementy materialnoprawne, powala bowiem sądowi na ingerencję w stosunek zobowiązaniowy łączący powoda i pozwanego⁶⁸. Natomiast według stanowiska drugiego nie stanowi on swoistej korekty wymagalności świadczenia, jest natomiast przepisem prawnoustrojowym, który określa zakres władzy sędziego⁶⁹. Nie ulega wątpliwości, że ma on swoje konsekwencje w sferze prawa materialnego⁷⁰. Dotyczy to między innymi odsetek. Sąd Najwyższy stwierdził, że rozkładając z mocy art. 320 k.p.c. zasądzone świadczenia pieniężne na raty, sąd nie może – na podstawie tego przepisu – odmówić przyznania wierzycielowi żądanych odsetek za okres do dnia wydania wyroku zasądzającego świadczenie; rozłożenie zasądzonego świadczenia na raty ma jednak ten skutek, że wierzycielowi nie przysługują odsetki od ratalnych świadczeń za okres od daty wyroku do daty płatności poszczególnych rat⁷¹. Mimo materialnoprawnych elementów, art. 320 k.p.c. nie pozwala jednak na zmianę wysokości świadczenia, a jedynie na rozłożenie świadczenia na raty lub odroczenie terminu wydania nieruchomości lub opróżnienia lokalu.

⁶⁷ A. Ratajczak, *Prawo...*, s. 381.

⁶⁸ Por. wyrok SN z 26.04.2006 t., V CSK 20/06, LEX nr 198535; P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. I..., red. A. Jakubecki, LEX 2019, art. 320, pkt 1.

⁶⁹ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 322, pkt 3.

⁷⁰ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 322, pkt 3.

⁷¹ Stanowisko to nie jest jednolite. Por. A. Ratajczak, *Prawo...*, s. 386 i n.

Kontrowersje w doktrynie budzi stosunek art. 320 k.p.c. do art. 5 k.c. Ten drugi przepis stanowi, że nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony. W judykaturze i piśmiennictwie przyjmuje się trafnie, że art. 5 k.c. znajduje zastosowanie wtedy, gdy art. 320 k.p.c. nie zapewnia pozwanemu należytej ochrony⁷². Uzupełniając ten pogląd, należy podkreślić, że art. 5 k.c. dotyczy co do zasady innej sytuacji procesowej niż art. 320 k.p.c. Pozwala on na rozstrzygnięcie sprawy na podstawie społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa lub zasad współżycia społecznego. Artykuł 320 k.p.c. obejmuje natomiast sytuacje, w których roszczenie jest zasadne z punktu widzenia przepisów prawa materialnego⁷³.

Przepis art. 320 k.p.c. może być uwzględniony na korzyść pozwanego, nie może zaś stanowić samodzielnej podstawy prawnej powództwa. Może być on stosowany z urzędu⁷⁴. Dopuszczalne jest także złożenie wniosku przez stronę, a nawet przez obie strony. Taki zgodny wniosek sąd powinien potraktować jako podstawę obligatoryjnego rozłożenia świadczenia na raty lub wskazania terminu wydania nieruchomości lub opróżnienia pomieszczenia⁷⁵.

Jeżeli sąd stosuje w sprawie art. 320 k.p.c., to powinien w sentencji wyroku zawrzeć rozstrzygnięcie w tym zakresie w osobnym punkcie, wskazując liczbę rat, ich wysokość oraz termin płatności lub datę dzienną wydania nieruchomości lub opróżnienia lokalu. W przypadku gdy sąd odmawia zastosowania tego przepisu, a został złożony stosowny wniosek, informację o tym sąd powinien uwzględnić tylko w uzasadnieniu wyroku, a nie w jego sentencji. W związku z tym nie jest zasadne złożenie w tym zakresie wniosku o uzupełnienie wyroku, choć kwestia ta

⁷² J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 320, pkt 16.

⁷³ Zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 593.

⁷⁴ Wyrok SN z 30.04.2015 r., II CSK 383/14, LEX nr 1745792.

⁷⁵ Por. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 595.

jest sporna w piśmiennictwie⁷⁶. W doktrynie nie ma także zgody co do tego, czy niezastosowanie art. 320 k.p.c. może być skutecznym zarzutem apelacyjnym. Należy jednak opowiedzieć się za taką możliwością⁷⁷. Uzasadnieniem tego stanowiska jest między innymi fakt, że art. 320 k.p.c. może być zastosowany także przez sąd drugiej instancji, a nawet przez Sąd Najwyższy⁷⁸.

Szczególna reguła orzekania wynika także z art. 322 k.p.c. Przepis ten stanowi, że jeżeli w sprawie o naprawienie szkody, o dochody, o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia lub o świadczenie z umowy o dożywocie sąd uzna, że ściśle udowodnienie wysokości żądania jest niemożliwe, nader utrudnione lub oczywiście niecelowe, może w wyroku zasądzić odpowiednią sumę według swej oceny opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy. Jest to przejaw tzw. *ius moderandi*, a więc powierzenia sądowi możliwości uwzględnienia powództwa, mimo że dochodzona pozwem kwota nie została ściśle udowodniona. Skutkiem braku tego przepisu byłaby konieczność oddalenia powództwa. Celem art. 322 k.p.c. jest więc sprawiedliwe rozstrzygnięcie sprawy. Dlatego też zastosowanie przewidzianej w tym artykule regulacji jest obowiązkiem sądu⁷⁹.

Przepis art. 322 k.p.c. wskazuje sprawy, w których możliwe jest określenie wysokości roszczenia bez jego ściślego udowodnienia. Są to sprawy o naprawienie szkody, o dochody, o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia

⁷⁶ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 596; P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. I..., red. A. Jakubecki, LEX 2019, art. 320, pkt 1.

⁷⁷ Podobnie J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 320, pkt 12.

⁷⁸ Por. wyrok SN z 27.05.1999 r., II CKN 337/98, OSNC 1999/12, poz. 214, w którego uzasadnieniu stwierdzono, że wprowadzie podstawy kasacji nie stanowi naruszenie art. 320 k.p.c., ale skoro nieodroczenie eksmisji jest wynikiem naruszenia prawa materialnego (art. 5 k.c.), możliwe jest dokonanie odpowiedniej zmiany zaskarżonego wyroku i orzeczenie przez Sąd Najwyższy co do istoty sprawy.

⁷⁹ Tak trafnie J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 322, pkt 1 i 15.

lub o świadczenie z umowy o dożywocie. Katalog tych spraw musi być traktowany ściśle ze względu na wyjątkowy charakter art. 322 k.p.c.⁸⁰

Zasądzenie sumy według oceny sądu przewiduje także art. 505⁶ § 3 k.p.c. Odnosi się on do postępowania uproszczonego. W myśl tego przepisu, jeżeli sąd uzna, że ściśle udowodnienie wysokości żądania jest niemożliwe lub nader utrudnione, może w wyroku zasądzić odpowiednią sumę według swej oceny, opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy. W stosunku do tego przepisu aktualne pozostają uwagi dotyczące art. 322 k.p.c.

Przesłanką skorzystania przez sąd z art. 322 k.p.c. są przede wszystkim trudności dowodowe wynikające z charakteru spraw objętych tym przepisem. Regulacja ta znajduje zastosowanie na końcowym etapie postępowania, w momencie rozstrzygania sprawy przez sąd i dokonywania oceny zgromadzonego materiału dowodowego. Oznacza to, że powód zobowiązany jest do wskazania w pozwie dochodzonej kwoty (por. art. 187 k.p.c.), a następnie do przedstawienia dowodów uzasadniających zasadność roszczenia i tę kwotę⁸¹. W razie konieczności sąd powinien w tym zakresie dopuścić dowód z urzędu (art. 232 zdanie drugie k.p.c.).

Jednak może się okazać, że mimo przeprowadzenia postępowania dowodowego w ten sposób nie można – ze względów obiektywnych – ściśle udowodnić wysokości roszczenia, ponieważ nie istnieją odpowiednie środki dowodowe, są one niedostępne lub niemożliwe jest ich przeprowadzenie⁸². Jeżeli roszczenie powoda jest zasadne i w toku procesu

⁸⁰ Por. J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 322, pkt 1 i 15.

⁸¹ Zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasady...*, s. 598; W. Siedlecki, *Zasady...*, s. 145.

⁸² Por. P. Rylski, *Niemożliwość lub nadmierne utrudnienie udowodnienia wysokości żądania jako przesłanki zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej w procesie cywilnym (art. 322 k.p.c.)* [w:] *Prawo handlowe XXI w. Czas stabilizacji, ewolucji, czy rewolucji. Księga pamiątkowa Prof. Józefa Okolskiego*, red. M. Modrzejewska, Warszawa 2010, s. 910; J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Ereciński, LEX 2012, art. 322, pkt 1. Zob. też. P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. I..., red. A. Jakubecki, LEX 2019, art. 322.

zostało to udowodnione (np. w przypadku roszczenia odszkodowawczego udowodniono zdarzenie wyrządzające szkodę, istnienie szkody oraz związek przyczynowy), sąd powinien zastosować art. 322 k.p.c. i na podstawie zebranego w sprawie materiału dowodowego ustalić wysokość roszczenia⁸³.

Przepis art. 322 k.p.c. znajduje także zastosowanie w sytuacji, gdy trudności dowodowe są konsekwencją przeszkód wynikających z przepisów prawnych. Dotyczy to postępowania w sprawach gospodarczych. W świetle z art. 458⁹ § 7 k.p.c. w przypadku zawarcia przez strony umowy dowodowej, czyli umowy o wyłączenie określonych dowodów w postępowaniu w sprawie z określonego stosunku prawnego powstałego na podstawie umowy, fakty, które miałyby zostać wykazane dowodami wyłączonymi przez tę umowę dowodową, sąd może ustalić na podstawie twierdzeń stron, biorąc pod rozwagę całokształt okoliczności sprawy. Jeżeli ustalenia wymaga rozmiar należnego świadczenia, przepis art. 322 k.p.c. stosuje się wówczas odpowiednio. W piśmiennictwie prawniczym trafnie podkreśla się, że rozwiązanie to podważa sens umowy dowodowej⁸⁴.

Przy ocenie tej wysokości sąd powinien kierować się zasadami logiki i doświadczenia życiowego, a przede wszystkim swoją wiedzą i wnioskami wynikającymi ze zgromadzonych dowodów⁸⁵. Nie powinien więc na przykład nadmiernie obniżać kwoty odszkodowania żądanej w pozwie, jeżeli w świetle okoliczności sprawy nie jest ona zawyżona. Powody ustalenia konkretnej kwoty, zasądzonej na podstawie art. 322 k.p.c., sąd powinien podać w uzasadnieniu wyroku.

⁸³ Zob. m.in. wyrok SN z 20.10.1999 r., III CKN 381/98, LEX nr 1218123.

⁸⁴ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, t. I, Warszawa 2020, art. 458¹ k.p.c., s. 1138.

⁸⁵ Por. J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II..., red. T. Erciński, LEX 2012, art. 322, pkt 16.

Rozdział II

WYROKI SĄDU PIERWSZEJ INSTANCJI

1. Istota i charakter wyroku

W procesie cywilnym sąd może wydawać orzeczenia w postaci wyroku, nakazu zapłaty lub postanowienia, z których dwa pierwsze są rozstrzygnięciami merytorycznymi. Wydanie nakazu zapłaty jest ograniczone do takich postępowań odrębnych, jak: postępowanie nakazowe, postępowanie upominawcze, elektroniczne postępowanie upominawcze czy europejskie postępowanie nakazowe, a w pozostałym zakresie w postępowaniu rozpoznawczym w trybie procesu cywilnego sąd wydaje wyrok.

Wyrok jest orzeczeniem merytorycznym, w którym sąd rozstrzyga w sposób stanowczy z reguły sporny stosunek prawny między dwiema stronami procesu cywilnego –powodem i pozwanym, w granicach określonych żądaniem (art. 321 k.p.c.), biorąc za podstawę rozstrzygnięcia stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy (art. 316 k.p.c.). Wyrok, w którym sąd rozstrzyga o żądaniu powoda, określany jest jako wyrok pełny, całościowy lub zwykły, choć określenia te, będące wytworem języka prawniczego, jak słusznie zauważa T. Wiśniewski, pojawiają się jedynie w zestawieniu z wyrokiem częściowym lub wstępnym dla odróżnienia zakresu orzekania sądu w wyroku zwykłym¹.

Wyrok ma charakter solenny i jest jedynym orzeczeniem wydawanym w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, na którym widnieje wizerunek orła

¹ T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 285.

w koronie. Zgodnie z § 118 ust. 1 r.u.s.p. na wstępie wyroku zamieszcza się wyrazy: „Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej”, poprzedzone wizerunkiem orła określonym dla godła Rzeczypospolitej Polskiej. Po słowie „wyrok” należy sprecyzować rodzaj wyroku, jeżeli wynika on z odrębnych przepisów. Sentencja wyroku składa się z dwóch części: wstępnej – komparycji oraz właściwego rozstrzygnięcia, czyli tenoru. Komparycja lub inaczej rubrum powinna zawierać: sygnaturę akt, nagłówek wyroku z określeniem jego rodzaju, datę i miejsce rozpoznania sprawy i wydania wyroku, oznaczenie sądu, sędziów, protokolanta oraz prokuratora, jeżeli brał udział w sprawie, wymienienie stron i oznaczenie przedmiotu sprawy. Z kolei tenor, określany również jako formuła sentencji, obejmuje rozstrzygnięcie o żądaniach stron, jak również co do zasady o kosztach procesu (art. 325, art. 108 § 1 k.p.c.).

Wydanie wyroku, jak podaje T. Wiśniewski², jest sfinalizowaniem całego zespołu podejmowanych przez sąd czynności procesowych, spośród których stanowi on najważniejszą czynność kończącą sądowe postępowanie rozpoznawcze w trybie procesu cywilnego. Jest klasycznym aktem stosowania prawa³. Podobnie W. Siedlecki, który w swej koncepcji procesu cywilnego jako aktu prawnego złożonego określa wyrok jako prawne dokonanie tego aktu⁴.

W literaturze przedmiotu wyrok uznaje się za czynność procesową sądu konwencjonalną⁵, o charakterze decyzyjnym⁶. Zdaniem W. Berutowicza wśród czynności sądowych, na które składają się czynności faktyczne i wypowiedzi, wyrok należy do wypowiedzi o charakterze rozstrzygającym⁷. Według K. Piaseckiego wyrok sądowy w sprawie cywilnej jest wyposażonym w przymus państwowy aktem jurysdykcyjnym organu władzy państwowej o swoistej funkcji i kompetencji (sądu), będącym wynikiem osądzenia dokonanego na podstawie poznanych w ustalo-

² T. Wiśniewski, *Przebieg...*, 2013, s. 275.

³ T. Wiśniewski, *Przebieg...*, 2013, s. 280.

⁴ W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 40.

⁵ I. Wolwiak, *Zakończenie postępowania rozpoznawczego*, Warszawa 2019, s. 126.

⁶ A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 282.

⁷ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984, s. 231.

nych formach aktów i zastosowania prawa materialnego do określonego przez powoda przedmiotu procesu (sporu), poddanego rozpoznaniu i rozstrzygnięciu w określonych formach cywilnoprocesowych⁸.

Regułą jest, że sąd w procesie cywilnym orzeka w formie wyroku, w którym rozstrzyga sprawę co do istoty (*meritum*), biorąc za podstawę rozstrzygnięcia stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy (art. 316 § 1 k.p.c.). Przez stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy należy rozumieć stan faktyczny ustalony przez sąd na podstawie dowodów przeprowadzonych zgodnie z regułami postępowania dowodowego przewidzianymi w art. 227 i n. k.p.c. oraz obowiązujący stan prawny, w tym także ewentualne zmiany, do których doszło w toku postępowania⁹. Wydanie wyroku może również nastąpić na podstawie okoliczności, które choć istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, okazały się między stronami bezsporne albo nie wymagały dowodu dzięki domniewaniom faktycznym i prawnym (art. 231 i 234 k.p.c.) lub pozostałym regułom dowodowym (art. 228–230 k.p.c.), na przykład fakty istotne dla rozstrzygnięcia zostały przyznane przez stronę przeciwną. Wyrok może być również oparty na uznaniu (art. 213 § 2 k.p.c.) lub fikcji prawdziwości twierdzeń powoda o faktach (art. 339 § 2 k.p.c.)¹⁰.

Sąd rozstrzyga wyrokiem w granicach sformułowanego przez powoda żądania¹¹. Zgodnie z art. 321 § 1 k.p.c. sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem ani zasądzać ponad żądanie¹². Wynikająca z tego przepisu zasada związania sądu żądaniem (*ne eat iudex ultra petita partium*) ma dla procesu cywilnego fundamentalne znaczenie jako podstawowy refleks naczelnej zasady dyspozycyjności i stojącej za nią autonomii woli stron. Do uchybienia tej regule dochodzi nie tylko wtedy, gdy sąd orzekł o czymś więcej, niż było objęte żądaniem (*plus*) lub o czymś innym (*aliud*), lecz także – *a fortiori* – gdy orzekł

⁸ K. Piasecki, *Wyrok...*, 1981, s. 28.

⁹ Wyrok SN z 16.11.2017 r., I PK 323/16, LEX nr 2428810; wyrok SN z 27.03.2019 r., V CSK 68/18, LEX nr 2652316; wyrok SN z 10.01.2020 r., I CSK 552/18, LEX nr 2785113.

¹⁰ Szerzej T. Wiśniewski, *Przebieg...*, 2013, s. 280 i n.

¹¹ Zob. K. Weitz, *Związanie...*, s. 679 i n.

¹² Przepis art. 321 § 2 k.p.c. został uchylony z dniem 5.02.2005 r. ustawą z 2.07.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw.

w przedmiocie nieobjętym żądaniem. Konsekwencje tego stanu rzeczy mogą kształtować się w zróżnicowany sposób, w zależności od etapu postępowania, w którym sąd orzekł ponad żądanie, oraz okoliczności konkretnej sprawy¹³. Jako wyjątek od art. 321 § 1 k.p.c. można postrzegać przepis art. 477¹ k.p.c., który pozwala sądowi na uwzględnienie z urzędu jednego z alternatywnych roszczeń, jeśli to, z którym wystąpił pracownik, okazało się nieuzasadnione.

Warto podkreślić, że będący przejawem zasad dyspozycyjności i kontradyktoryjności procesu cywilnego zakaz orzekania ponad żądanie oznacza, że o treści wyroku w sensie pozytywnym i negatywnym decyduje nie tylko żądanie strony, ale także podstawa faktyczna¹⁴. Sąd nie może więc zasądzać na innej podstawie faktycznej niż wskazana przez powoda. Zakaz orzekania ponad żądanie odnosi się więc albo do samego żądania (*petitum*), albo do jego podstawy faktycznej (*causa petendi*), w obu sytuacjach niezależnie od tego, czy powództwo zostanie uwzględnione, czy oddalone. Sąd nie może więc ani przyznać, ani odmówić stronie czegoś więcej niż ta żądała. W art. 321 § 1 k.p.c. mowa o żądaniu w rozumieniu art. 187 § 1 pkt 1 i 2 k.p.c., a w myśl tego unormowania obligatoryjną treść każdego pozwu stanowi dokładnie określone żądanie oraz wskazanie faktów, na których powód opiera swoje żądanie¹⁵.

Dopiero dokonanie ustaleń faktycznych na podstawie zgromadzonego w toku postępowania przed sądem pierwszej instancji materiału dowodowego pozwala sądowi na ustalenie podstawy prawnej wyroku, a więc dobór właściwego przepisu prawa materialnego, jego wykładnię oraz podjęcie aktu subsumcji¹⁶.

¹³ Wyrok SN z 22.02.2019 r., IV CSK 121/18, LEX nr 2625010.

¹⁴ A. Struzik, *Da mihi...*, s. 599 i n.

¹⁵ Wyrok SN z 28.07.2017 r., II CSK 685/16, LEX nr 2353042; wyrok SN z 9.01.2019 r., I CSK 722/17, LEX nr 2603553.

¹⁶ Strona przedstawia fakty, sąd natomiast dokonuje oceny prawnej w myśl podstawowych zasad procesowych określających relacje między stroną a sądem (*da mihi factum, dabo tibi ius, facta probantur*, a także *iura novit curia*). Zob. uchwała SN (7) z 31.01.2008 r., III CZP 49/07, LEX nr 341125.

Ustawodawca nie wymaga, aby powód określał podstawę prawną dochodzonego żądania, gdyż jego kwalifikacja prawna jest obowiązkiem sądu. Oznacza to, że nawet wskazanie jej przez powoda nie jest wiążące dla sądu, który w ramach dokonywanej subsumcji jest zobowiązany do oceny roszczenia w aspekcie wszystkich przepisów prawnych, które powinny być zastosowane jako mające oparcie w ustalonych faktach. Ukierunkowanie postępowania na podstawę prawną oznaczoną przez profesjonalnego pełnomocnika powoda także nie oznacza formalnego związania nią sądu, zwłaszcza gdy okoliczności faktyczne mogą stanowić oparcie dla innej, adekwatnej podstawy prawnej¹⁷. W związku z tym należy uznać, że przyjęcie przez sąd innej podstawy prawnej niż wskazana przez powoda nie stanowi wyjścia poza granice żądania określone w art. 321 § 1 k.p.c.¹⁸

Sąd Najwyższy zwraca jednak uwagę, że sąd orzekający może sam określić podstawę prawną powództwa, ale tylko wtedy, gdy nie wymaga to zmiany oceny okoliczności faktycznych, na których strona opiera swoje roszczenie. Zmiana bowiem podstawy prawnej powództwa, która wymaga także zupełnie innego rozumienia okoliczności faktycznych stanowiących podstawę powództwa, narusza art. 321 § 1 k.p.c.¹⁹ W uchwale z 17.02.2016 r., III CZP 108/15²⁰, Sąd Najwyższy wyjaśnił, że jeżeli powód wskazał podstawę prawną roszczenia, to sąd, przewidując możliwość orzeczenia na innej podstawie, powinien uprzedzić o tym strony. Zakres rozpoznania sprawy wyznacza zgłoszone żądanie i przytoczone okoliczności faktyczne (art. 187 § 1 i 2 k.p.c.). W oparciu o przedstawiony przez powoda materiał procesowy pozwany podejmuje obronę w takim zakresie, jaki wynika nie tylko z faktów, ale i ze wskazanego przepisu, a w każdym razie pozwany nie ma obowiązku konstruowania w taki sposób swojej obrony, aby odeprzeć wszelkie możliwe zarzuty mogące wynikać z wszystkich możliwych podstaw rozstrzygnięcia²¹. Rzeczą sądu jest dokonanie kwalifikacji prawnej w oparciu o możliwe

¹⁷ Wyrok SN z 14.12.2018 r., I CSK 667/17, LEX nr 2613538.

¹⁸ Wyrok SN z 30.10.2019 r., V CSK 334/18, LEX nr 2763800.

¹⁹ Wyrok SN z 28.11.2019 r., III CSK 284/17, LEX nr 2773249.

²⁰ LEX nr 1977618.

²¹ Wyrok SN z 2.12.2011 r., III CSK 136/11, LEX nr 1131125.

do zastosowania podstawy faktyczne określone przez powoda. Sąd nie może też orzec na innej podstawie faktycznej niż przez niego wskazana (art. 321 § 1 k.p.c.). Zmiana podstawy prawnej rozstrzygnięcia w okolicznościach sprawy, która skutkuje zmianą reżimu odpowiedzialności pozwanego, nakłada na sąd powinność poinformowania stron o zamierzonym przekształceniu²². Poinformowanie o zmianie podstawy prawnej potencjalnego rozstrzygnięcia powinno nastąpić z poszanowaniem praw powoda do uzyskania sprawiedliwego rozstrzygnięcia, ale także zgodnie z obowiązkiem respektowania prawa pozwanego do obrony, z uwzględnieniem procesowych zasad dyspozycyjności i kontrydiktoryjności. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w wyroku z 2.12.2011 r., III CSK 136/11²³, jeżeli poszukujący ochrony powód dokonał wyboru reżimu odpowiedzialności pozwanego, to sąd może rozstrzygnąć na innej podstawie prawnej, a więc dokonać, na gruncie prawa materialnego, innego wyboru podstaw odpowiedzialności ze wszystkimi konsekwencjami tego wyboru, o ile dopełni procesowego obowiązku poinformowania o tym stron, umożliwiając im tym samym wypowiedzenie się. Sąd ma procesowy obowiązek respektowania prawa strony do bycia wysłuchanym (*audiatur et altera pars*)²⁴.

W postępowaniu rozpoznawczym, toczącym się w trybie procesu cywilnego, jako zasadę przyjęto, że wydanie wyroku następuje po przeprowadzeniu rozprawy. Wyrok taki podlega ogłoszeniu, którego dokonuje się przez odczytanie sentencji i czyni to na posiedzeniu jawnym sąd, sam przewodniczący lub sędzia sprawozdawca²⁵. Ogłoszenie wyroku powinno nastąpić na posiedzeniu, na którym zamknięto rozprawę. Sąd może jednak odroczyć ogłoszenie wyroku na oznaczony termin przypadający nie później niż dwa tygodnie po dniu zamknięcia rozprawy. Od 7.11.2019 r. (nowelizacja z 4.07.2019 r.), jeżeli sprawa jest szczególnie zawiła, materiał sprawy jest szczególnie obszerny lub sąd jest znacznie obciążony czynnościami w innych sprawach, termin ten wy-

²² Wyrok SN z 19.03.2015 r., IV CSK 368/14, LEX nr 1657598.

²³ LEX nr 1131125.

²⁴ Tak Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 15.04.2019 r., VI ACa 51/19, LEX nr 2702018.

²⁵ Zob. A. Kościółek, *Zasada jawności w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018, s. 300 i n.

jątkowo może wynosić miesiąc po dniu zamknięcia rozprawy (art. 326 § 1 k.p.c.)²⁶.

Po ogłoszeniu wyroku przewodniczący lub sędzia sprawozdawca podaje ustnie zasadnicze powody rozstrzygnięcia albo wygłasza uzasadnienie, może jednak tego zaniechać, jeżeli sprawa była rozpoznawana przy drzwiach zamkniętych. Stronę niezastępowaną przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej, obecną przy ogłoszeniu wyroku, przewodniczący pouczy o sposobie i terminie zgłoszenia wniosku o doręczenie wyroku z uzasadnieniem oraz o warunkach, sposobie i terminie wniesienia środka zaskarżenia.

Mimo że nieobecność stron nie wstrzymuje ogłoszenia wyroku, to jednak na uwagę zasługują unormowania wprowadzone nowelizacją z 4.07.2019 r., pozwalające na odstąpienie od odczytania sentencji i podania zasadniczych motywów rozstrzygnięcia, jeżeli na ogłoszenie wyroku nikt się nie stawił, włączając publiczność. Rozwiązanie to, podyktowane względami pragmatycznymi, pozwala na odstąpienie od ogłaszania wyroku do pustej sali²⁷. W takim przypadku wyrok uważa się za ogłoszony z chwilą zakończenia posiedzenia. Sentencję należy jednak odczytać, jeżeli będzie wygłaszane uzasadnienie wyroku (art. 326 § 4 k.p.c.). Stronie niezastępowanej przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego, która na skutek pozbawienia wolności była nieobecna przy ogłoszeniu wyroku, sąd doręcza wyrok z urzędu (art. 327 § 2 k.p.c.).

²⁶ Unormowanie to zostało wprowadzone nowelizacją z 4.07.2019 r. W uzasadnieniu projektu ustawy wyjaśniono, że ze względu na potrzeby praktyki wynikające z nadmiernego obciążenia sędziów, odroczenie ogłoszenia wyroku należy uznać nie za sytuację wyjątkową, lecz za równorzędną alternatywę natychmiastowego ogłoszenia wyroku (zob. pkt IV.25.a projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 8.01.2019 r., druk sejmowy nr 3137, Sejm RP VIII kadencji, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137.pdf>; (dostęp: 30.06.2020 r., s. 69). Finalnie jednak ustawodawca zawarł w treści art. 326 § 1 k.p.c. sformułowanie, że odroczenie ogłoszenia wyroku wyjątkowo może wynosić miesiąc po dniu zamknięcia rozprawy.

²⁷ Zob. uzasadnienie projektu ustawy, druk sejmowy nr 3137, pkt IV.25.a, s. 69.

Sąd może także w wypadkach określonych w ustawie wydać wyrok na posiedzeniu niejawnym, ale stanowi to odstępstwo od reguły rozpoznawania spraw na rozprawie (art. 148¹, art. 341, art. 505²³ k.p.c.).²⁸ Najszerzy zakres zastosowania ma art. 148¹ k.p.c.²⁹ nie tylko ze względu na granice przedmiotowe unormowania, ale także jego lokalizację w części pierwszej księga pierwsza „Proces” tytuł VI „Postępowanie”. Ma on bowiem zastosowanie do spraw rozpoznawanych w sądowym postępowaniu rozpoznawczym w trybie procesu cywilnego, a więc zarówno w postępowaniu toczącym się na zasadach ogólnych (zwanym również postępowaniem zwykłym), jak i w postępowaniach odrębnych. W myśli art. 148¹ § 1 k.p.c. sąd może rozpoznać sprawę na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany uznał powództwo lub gdy po złożeniu przez strony pism procesowych i dokumentów, w tym również po wniesieniu zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty albo sprzeciwu od wyroku zaocznego, sąd uzna – mając na względzie całokształt przytoczonych twierdzeń i zgłoszonych wniosków dowodowych – że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne. Jako przesłankę negatywną, ustawodawca przyjął, że rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym jest niedopuszczalne, jeżeli strona w pierwszym piśmie procesowym złożyła wniosek o przeprowadzenie rozprawy, chyba że pozwany uznał powództwo (art. 148¹ § 3 k.p.c.).

Norma art. 148¹ k.p.c. wskazuje na pewien zakres dyskrejonalności sądu w zakresie oceny zasadności odstąpienia od zasady rozpoznania sprawy na rozprawie. O ile bowiem wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany uznał powództwo, było wręcz oczekiwane przez praktykę, o tyle rozwiązanie przewidujące dokonanie przez sąd oceny, czy przeprowadzenie rozprawy jest konieczne, nadal wywołuje dyskusje dotyczące zgodności z art. 45 Konstytucji RP³⁰. Rozprawę, poza

²⁸ Por. M. Rzewuski, *Wyrokowanie na posiedzeniach niejawnych według Tarczy 3.0*, LEX 2020.

²⁹ Przepis został wprowadzony ustawą z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311 ze zm.) z mocą obowiązującą od 8.09.2016 r.

³⁰ A. Kościółek, *Zasada...*, s. 439 i n.; M. Skibińska, *Rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy cywilnej na posiedzeniu niejawnym na podstawie art. 148¹ KPC w świetle zasad postępowania cywilnego i treści art. 5 KPC* [w:] *Księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin*

jawnością rozpoznania sprawy, charakteryzuje także to, że realizuje ona między innymi zasadę ustności, koncentracji materiału procesowego, bezpośredniości, kontrydiktoryjności. Wyrokowanie na posiedzeniu niejawnym będzie zatem prowadzić do wyłączenia (jak w przypadku jawności oraz ustności) lub ograniczenia (odnośnie do kontrydiktoryjności) ich stosowania. Sąd, decydując o rozpoznaniu sprawy na posiedzeniu niejawnym, powinien ocenić, czy realizacja dyrektyw wynikających z każdej z powołanych zasad jest konieczna. Jawność, a więc i ustność, nie jest wymagana, na przykład gdy nie ma problemu wiarygodności dowodów czy kwestionowanych faktów i gdy sądy mogą rzetelnie i rozsądnie rozstrzygnąć sprawę na podstawie oświadczeń stron lub pisemnych dokumentów. Ustność postępowania w powołanym przypadku może mieć znaczenie odnośnie do roztrząsania wyników postępowania dowodowego oraz głosów stron po zamknięciu rozprawy. Należy jednak wskazać, że konieczność dokonania tych czynności powinna być rozważana w kontekście zgromadzonego materiału dowodowego i twierdzeń podniesionych do tej pory przez strony. Przy braku sporu co do dopuszczonych dowodów nie będzie potrzeby roztrząsania wyników postępowania, gdyż, jak wyraźnie wynika z brzmienia art. 210 § 3 k.p.c., czynność ta nie ma charakteru obligatoryjnego (tak może być w przypadku przyznania okoliczności faktycznych). Z kolei w przypadku, gdy głosy stron miałyby się ograniczyć tylko do powtórzenia argumentacji zawartej w pismach procesowych, to wyznaczanie rozprawy tylko w tym celu nie wydaje się uzasadnione³¹.

Jak wynika z orzecznictwa sądów powszechnych, brak konieczności rozpoznania sprawy na rozprawie zaistnieje jedynie wówczas, gdy zaniechanie to nie spowoduje naruszenia praw strony do udziału w postępowaniu. Minimalną przesłanką pominięcia rozprawy jest więc zapewnienie stronom możliwości zapoznania się z całokształtem materiału procesowego branego pod osąd, w tym też ze stanowiskiem strony przeciwnej będącym repliką w stosunku do zarzutów (zwłaszcza jeśli

Profesora Janusza Jankowskiego, red. A. Barańska, S. Cieślak, Warszawa 2018, s. 159 i n. oraz powołana tam literatura.

³¹ Zob. wyrok SA w Gdańsku z 26.06.2018 r., III AUa 1815/17, LEX nr 2609414.

replika ta odnosi się merytorycznie do argumentacji strony)³². Jeżeli więc sąd zdecyduje się na orzekanie na posiedzeniu niejawnym, to oceniając zachowanie prawa do wysłuchania, należy mieć na uwadze, czy strona musiała się wypowiedzieć w przedmiocie wszystkich twierdzeń i dowodów powołanych przez przeciwnika procesowego. Może się bowiem zdarzyć, że konieczne będzie ustosunkowanie się do ich części, na przykład tylko do zarzutu przedawnienia (por. art. 220 k.p.c.). Poza tym wysłuchanie powinno być co do zasady ograniczone do kwestii istotnych dla rozstrzygnięcia (podobnie jak przeprowadza się dowody w sprawie – art. 227 k.p.c.)³³.

Wyrok wydany na posiedzeniu niejawnym doręcza się stronom z urzędu (art. 327 § 3, art. 343, art. 505²⁶ k.p.c.), a stronie niezastępowanej przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej wraz z pouczeniem o sposobie i terminie zgłoszenia wniosku o doręczenie wyroku z uzasadnieniem oraz warunkach, sposobie i terminie wniesienia środka zaskarżenia (art. 327 § 4 k.p.c.).

Niezależnie od tego, czy wyrok podlega ogłoszeniu, czy też jest doręczany z urzędu, sąd, jeżeli zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych jest obowiązkowe, poucza także stronę o treści przepisów o obowiązkowym zastępstwie i skutkach niezastosowania się do tych przepisów (art. 327 § 5 k.p.c.).

Każdy wyrok wydany przez sąd pierwszej instancji, niezależnie od jego rodzaju (z wyjątkiem wyroku zaocznego dla pozwanego), jest zaskarżalny w drodze apelacji. Jednak aby utorować sobie drogę do skorzystania z tego środka odwoławczego, poczynawszy od 7.11.2019 r. konieczne jest złożenie wniosku o uzasadnienie wyroku (art. 369 § 1, 1¹ k.p.c.).

³² Tak wyrok SA w Szczecinie z 10.01.2018 r., I ACa 899/17, LEX nr 2493625.

³³ Wyrok SA w Gdańsku z 19.12.2017 r., III AUa 844/17, LEX nr 2467462.

2. Klasyfikacja wyroków

W nauce prezentowane są różne podziały wyroków. Najczęściej jednak wymieniane kryteria rozróżnienia wyroków dotyczą rodzaju poszukiwanej ochrony prawnej, skutków prawnych, jakie wyroki wywołują, sposobu ustosunkowania się sądu do powództwa, rodzaju posiedzenia, na którym są wydawane, zakresu rozstrzygnięcia oraz sposobu ustosunkowania się pozwanego do powództwa.

Klasyfikacja wyroków uwzględniająca rodzaj poszukiwanej ochrony prawnej nawiązuje do rodzajów powództw i pozwala wyodrębnić wyroki zasądzające (inaczej przyznające świadczenie), ustalające oraz kształtujące stosunek prawny lub prawo³⁴. Podział ten jest aktualny jedynie w odniesieniu do wyroków uwzględniających powództwo, choćby częściowo, załamuje się natomiast przy wyrokach oddalających³⁵.

Wyroki uwzględniające powództwo o świadczenie i ustalenie stosunku prawnego lub prawa mają charakter deklaracyjny, z kolei wyrok z powództwa o ukształtowanie jest wyrokiem konstytutywnym, kształtującym stosunek prawny lub prawo³⁶. Wyrok kształtujący, w zależności od żądania pozwu, może tworzyć nowy stosunek prawny lub prawo, przekształcać istniejący lub go uchylać. Skutki prawne prawomocnego wyroku konstytutywnego, w zależności od jego treści, następują *ex nunc*, a więc od chwili wydania wyroku (np. w odniesieniu do wyroku rozwo-
dowego) lub z mocą wsteczną *ex tunc* (np. przy unieważnieniu małżeństwa). Wyrok deklaracyjny natomiast stwierdza istniejący stan prawny. Wyrok ustalający, tak jak i powództwo o ustalenie stosunku prawnego

³⁴ Zob. K. Piasecki, *Wyroki sądów pierwszej instancji, sądów apelacyjnych oraz Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych, handlowych i gospodarczych*, Warszawa 2007, s. 95 i n.

³⁵ Zdarza się, choć sporadycznie, że wyrok oddalający ma charakter kształtujący, np. wyrok częściowo oddalający powództwo dzierżawcy o zasądzenie czynszu wskutek uwzględnienia zarzutu pozwanego dzierżawcy, że zwykły przychód z przedmiotu dzierżawy uległ zmniejszeniu (art. 700 k.c.). Zob. A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie...*, s. 287.

³⁶ Szerzej M. Allerhand, *Kilka uwag o wyrokach konstytutywnych*, PPC 1936/10, s. 289 i n.; tenże, *Kilka uwag o wyrokach konstytutywnych (dokończenie)*, PPC 1936/11, s. 321 i n.

lub prawa, ma charakter prewencyjny. Usuwając stan niepewności, pozwala na uniknięcie ewentualnych naruszeń prawa powoda. Z kolei wyrok zasądający sąd wydaje, gdy uwzględnia powództwo o świadczenie, którego treścią może być: danie (*dare*), czynienie (*facere*), nieczynienie (*non facere*), zaprzestanie (*omittere*), znoszenie (*pati*). Uwzględnienie powództwa o świadczenie jest możliwe, gdy dochodzone przez powoda roszczenie jest wymagalne³⁷, zaskarżalne i nieprzedawnione (art. 117 k.c. i n.). Podział na wyroki deklaratywne i konstytutywne opiera się na zróżnicowaniu skutków prawnych, jakie wywołują wydane wyroki, o których charakterze decyduje norma prawna³⁸.

Przyjmując z kolei jako kryterium podziału sposób ustosunkowania się sądu do powództwa, można wyróżnić wyroki uwzględniające i oddalające powództwo. W zależności od charakteru poszukiwanej ochrony prawnej wyrok uwzględniający powództwo będzie wyrokiem zasądającym, ustalającym lub kształtującym stosunek prawny lub prawo. Uwzględnienie powództwa oznacza, że powód wykazał, iż jego żądanie udzielenia ochrony prawnej jest uzasadnione zarówno w odniesieniu do podstawy faktycznej, jak i prawnej. Oddalenie powództwa natomiast ma dużo bardziej złożony charakter, ponieważ może nastąpić nie tylko z powodu bezzasadności powództwa, ale także między innymi z braku legitymacji procesowej czynnej lub biernej, braku interesu prawnego w odniesieniu do powództwa o ustalenie, niezaskarżalności dochodzonego roszczenia, przedwczesności powództwa, przedawnienia roszczenia, uwzględnienia zarzutu potrącenia czy też zrzeczenia się przez powoda dochodzonego roszczenia³⁹.

Możliwym do zastosowania kryterium rozróżnienia jest także rodzaj posiedzenia, na którym zostanie wydany wyrok. Wyrok wydany po przeprowadzeniu rozprawy podlega ogłoszeniu, natomiast wydany na posiedzeniu niejawnym doręcza się stronom z urzędu ze stosownym pouczeniem (art. 327 § 4 i 5 k.p.c.).

³⁷ Uwzględnieniu roszczenia nie stoi na przeszkodzie to, że stało się ono wymagalne w toku sprawy (art. 316 k.p.c.).

³⁸ K. Piasecki, *Wyroki...*, s. 108.

³⁹ Zob. W. Broniewicz, *Przyczyny oddalenia powództwa*, PIP 1964/5–6, s. 831 i n.

Więcej uwagi należy poświęcić wyrokom wyodrębnionym w oparciu o dwa eksponowane w literaturze przedmiotu kryteria, a mianowicie zakres rozstrzygnięcia oraz sposób ustosunkowania się pozwanego do powództwa. Pierwsze z nich pozwala wyróżnić wyrok częściowy, wyrok wstępny, wyrok końcowy, wyrok łączny i wyrok uzupełniający, drugie natomiast – wyrok kontradiktoryjny, wyrok z uznania oraz wyrok zaoznany.

3. Rodzaje wyroków z uwzględnieniem zakresu rozstrzygnięcia

3.1. Wyrok częściowy

Sąd wydając wyrok, gdy sprawa dojrzała do rozstrzygnięcia, powinien objąć zakresem orzeczenia żądanie powoda, a więc nie tylko żądanie w kształcie wyrażonym w treści pozwu (lub ustnie – art. 466 k.p.c.), ale także dodatkowe czy dalsze roszczenia, z którymi powód wystąpił, dokonując ewentualnej zmiany powództwa (art. 193 k.p.c.). Taki wyrok, określane jako pełny⁴⁰, całościowy lub zwykły⁴¹, obejmuje również powództwo wzajemne, jeśli pozwany zdecydował się na jego wytoczenie. Jeżeli rozstrzygnięcie sprawy w całości, które jest regułą, będzie wiązało się na przykład z koniecznością prowadzenia długotrwałego postępowania dowodowego, możliwe jest i z pewnością uzasadnione ekonomiką procesu oraz realizacją postulatu szybkości postępowania wydanie wyroku częściowego. Sąd może wydać taki wyrok, jeśli do rozstrzygnięcia nadaje się tylko część żądania lub niektóre z żądań pozwu, część żądania lub niektóre z żądań pozwu wzajemnego, ewentualnie całość żądania powództwa głównego lub wzajemnego (art. 317 k.p.c.).

Z istoty wyroku częściowego wynika, że dopuszczalne jest jego wydanie, gdy zachodzi przedmiotowa kumulacja roszczeń (art. 191 k.p.c.)⁴²

⁴⁰ Tak A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie...*, s. 288.

⁴¹ Zob. T. Wiśniewski, *Przebieg...*, 2013, s. 285.

⁴² Wyrok SN z 6.05.1998 r., II CKN 235/97, LEX nr 1224926.